

Kibbutzim College of Education
Technology and the Arts
The School for the Arts of Dance

סמינר הקיבוצים
המכללה לחינוך לטכנולוגיה ולאמנויות
בית הספר לאמנויות המחול

בית הספר למוסמכים M.Ed
היחידה לחינוך סביבתי

עמדות, מודעות ונכונות לפעול בקרב תושבים בכפר קאסם בהקשר לחזון
ירוק וסוגיות סביבתיות.

עבודת גמר לקראת תואר M.Ed בחינוך סביבתי

מאת
בדיר לינה
ת"ז: 033135526

בהנחיית:
ד"ר בלה יעבץ

28.2.13

מכללת סמינר הקיבוצים
תל אביב- ישראל

תודות :

- לד"ר בלה יעבץ על התמיכה, ההכוונה, המקצועניות, האמון ועל כל השעות הארוכות שהקדישה לי במתן הערות ברורות שתרמו לתוכן ואף הארות אשר קידמו את העבודה לרמתה היום.
- לבעלי ערבי ולילדי מרסיל ואדהם על ההבנה, העידוד, התמיכה והסבלנות שסייעו לי רבות בהשלמת החלקים הקשים של עבודה זו.
- לחברתי תרות, הנפש התואמת שלי על העידוד והלווי בכל התהליך הארוך.
- לגברת כרמית לובנוב על העזרה והכוונה.

תוכן עניינים

5.....	תקציר
7.....	מבוא
8.....	סקירת ספרות
8.....	חינוך סביבתי
8.....	המסגרת התאורטית למשתני אוריינות סביבתית שנבדקו במחקר :
10.....	מדינת ישראל בהיבט חינוך סביבתי :
12.....	המגזר הערבי בישראל בהיבט הסביבתי :
13.....	האגודה לצדק סביבתי בישראל :
14.....	מטרות המחקר :
14.....	שאלות המחקר :
15.....	מתודולוגיה
15.....	אוכלוסיית המחקר
16.....	משתני המחקר :
16.....	סוג המחקר
16.....	כלי המחקר
18.....	הליך המחקר
19.....	ניתוח סטטיסטי
20.....	ממצאים
20.....	מאפייני האוריינות הסביבתית של כלל האוכלוסייה
21.....	קורלציות בין משתני האוריינות הסביבתית
22.....	הקשר בין הרצון למעורבות בפרויקט סביבתי לבין משתני הרקע :
23.....	הקשר בין משתנים הרקע לבין משתני האוריינות הסביבתית
28.....	התפלגות המשתנה רצון למעורבות/מעורבות בפרויקט סביבתי :
28.....	מידת הנכונות לפעילות סביבתית :
29.....	התפלגות המודעות לבעיות סביבתיות מקומיות :
30.....	התפלגות המודעות לבעיות סביבתיות גלובליות :
31.....	תוצאות הניתוח האיכותני לשאלות פתוחות (חלוקה לקטגוריות) :
40.....	דיון
44.....	מגבלות העבודה :
45.....	המלצות על בסיס הממצאים :
46.....	ביבליוגרפיה :
49.....	נספחים
49.....	נספח מס' 1- שאלון המחקר בשפה העברית
53.....	נספח מס' 2- שאלון המחקר בשפה הערבית

רשימת לוחות תרשימים וגרפים

- 15 **טבלה מס' 1**: משתני רקע אישיים של הנבדקים.
- 18 **טבלה מס' 2**: מיפוי מקדמי מהימנות על פי המשתנים התלויים.
- 20 **טבלה מס' 3**: מאפייני האוריינות הסביבתית של כלל האוכלוסייה.
- 21 **טבלה מס' 4**: קורלציות בין משתני האוריינות הסביבתית.
- 22 **טבלה מס' 5**: הקשר בין הרצון למעורבות בפרויקט סביבתי לבין משתני הרקע.
- 23 **טבלה מס' 6**: הקשר בין הרצון למעורבות בפרויקט סביבתי לבין משתני האוריינות הסביבתית.
- 24 **טבלה מס' 7**: הקשר בין המגדר לבין משתני האוריינות הסביבתית.
- 25 **טבלה מס' 8**: הקשר בין קבוצות גיל לבין משתני האוריינות הסביבתית.
- 26 **טבלה מס' 9**: הקשר בין ההשכלה לבין משתני האוריינות הסביבתית.
- 27 **טבלה מס' 10**: הקשר בין המקצוע לבין משתני האוריינות הסביבתית.
- 28 **טבלה מס' 11**: התפלגות המשתנה רצון למעורבות/מעורבות בפרויקט סביבתי.
- 28 **טבלה מס' 12**: מידת הנכונות לפעילות סביבתית.
- 29 **טבלה מס' 13**: התפלגות התשובות בקטגוריה המודעות לבעיות סביבתיות מקומיות.
- 30 **טבלה מס' 14**: התפלגות התשובות בקטגוריה מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות.
- 31 **גרף מס' 1**: אחוז מכלל הנחקרים שצינו את המפגע.
- 32 **לוח מס' 1**: תוצאות הניתוח האיכותני לשאלה פתוחה.
- 35 **טבלה מס' 15**: אחוז המציעים שהעלו את הקטגוריות לגבי הדרכים בהן יכולים התושבים, העירייה, הממשלה ומערכת החינוך להביא לשיפור איכות הסביבה.
- 36 **גרף מס' 2**: אחוז המציעים שהעלו את הקטגוריות לגבי הדרכים בהן יכולים התושבים להביא לשיפור איכות הסביבה.
- 37 **גרף מס' 3**: אחוז המציעים שהעלו את הקטגוריות לגבי הדרכים בהן יכולה העירייה להביא לשיפור איכות הסביבה.
- 38 **גרף מס' 4**: אחוז המציעים שהעלו את הקטגוריות לגבי הדרכים בהן יכולה הממשלה להביא לשיפור איכות הסביבה.
- 39 **גרף מס' 5**: אחוז המציעים שהעלו את הקטגוריות לגבי הדרכים בהן יכולה מערכת החינוך להביא לשיפור איכות הסביבה.

תקציר

בשנים האחרונות גדלה המודעות בקרב הציבור הרחב בעולם, וכתוצאה מכך גם במדינת ישראל, לגבי נושאים סביבתיים כמו דלדול משאבים טבעיים, זיהום אוויר, צמצום שכבת האוזון, אפקט החממה ועוד. על רקע היותה של ישראל מדינה רב תרבותית שחמישית מאזרחיה הם ערבים הרי שיש חשיבות רבה גם לאיסוף נתונים רלוונטיים לגבי המגזר הערבי וזאת בהיעדר מידע מספק בנושא.

על כן, מטרת המחקר הנוכחי הייתה איסוף נתונים איכותניים וכמותניים על האוריינות הסביבתית של תושבי ישוב במגזר הערבי. ממצאים אילו יעזרו לרתום תושבים לפעילות של האגודה לצדק סביבתי בישראל, שיזמה את הפרויקט הסביבתי "חזון ירוק" ביישובי המשולש הדרומי, ובכללם כפר קאסם.

המדגם כלל 123 תושבים מכפר קאסם שמילאו שאלון דיווח עצמי בנושאים סביבתיים. בחלקו הראשון הכמותי של השאלון נבדקו בקרב המדגם הרמות של המדדים השונים של המשתנה אוריינות סביבתית, כדלהלן: מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות וגלובאליות, עמדות סביבתיות ונכונות לפעול. כמו כן, נבדק מה הקשר בין המדדים השונים של אוריינות סביבתית לבין עצמם, כמו גם בין המדדים הללו ובין משתני רקע כגון: מגדר, גיל, השכלה, מקצוע ומעורבות בפרויקט סביבתי. בחלק השני האיכותני של השאלון נשאלו התושבים: האם הנושא הסביבתי בהקשר המקומי חשוב בעיניהם ולמה? ואיך לדעת התושבים יכולים התושבים, העירייה, הממשלה ומערכת החינוך להביא לשיפור "איכות הסביבה" בכפר קאסם?

על פי הממצאים עלה שיש מתאם חיובי מובהק בין רוב המדדים השונים של אוריינות סביבתית, להוציא מדד מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות שהתגלה כמדד בעייתי במחקר, שיש לו מתאם עם מדד עמדות סביבתיות בלבד. באשר לתמונת המצב הסביבתית הכללית של המדגם - הממצאים העלו שלתושבי כפר קאסם מודעות בינונית לבעיות סביבתיות מקומיות וגלובאליות, אך העמדות הסביבתיות והנכונות לפעילות סביבתית לעומת זאת הן גבוהות. עם זאת, נמצא שעל אף שרוב המדגם הביע רצון להיות מעורב בפרויקט סביבתי- הרי שרובו לא היה מעורב בפרויקט כזה בפועל, מה שאכן מחזק את הספרות שישנה אודות הפער בין עמדות חיוביות כלפי הסביבה ובין התנהגות פרו- סביבתית בפועל (יעבץ, גולדמן ופאר, 2011). בנוסף, בהתמקדות בכל מדד של אוריינות סביבתית בנפרד עלו הממצאים הבאים: במדד נכונות לפעול- ישנה נכונות גבוהה לפעול בכל המדדים של פעילות סביבתית, ובפרט במה שנוגע להתנהלות הביתית המידית (לחסוך חשמל ומים בשימוש ביתי). הנכונות לפעול בארגון ירוק הייתה גם היא גבוהה, אך הכי נמוכה יחסית לאחרים. באשר לרמת מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות – ישנה שונות גדולה בהתפלגות התשובות בין הסעיפים השונים, שלפיה צרכנות פרו-סביבתית הינה נושא שחשיבותו אינה ידועה למרבית המדגם. בנוסף, בבדיקת המתאמים בין רצון למעורבות בפרויקט סביבתי ובין משתני רקע- רק לגבי השכלה אקדמאית ומקצוע ההוראה נמצא מתאם עם הרצון למעורבות, בעוד שגיל או מגדר אינם משפיעים בהכרח על רמת האוריינות הסביבתית.

באשר לחלקו האיכותני של השאלון - בתשובה לשאלה: 'האם הנושא הסביבתי בהקשר המקומי חשוב בעיניך?' - כמעט כל המדגם ענה בחיוב (92%) ואיש לא ענה בשלילה, אלא שאר המדגם נמנע מלענות על השאלה. בניתוח התשובות לשאלה: 'למה חשוב הנושא הסביבתי בהקשר המקומי בעיניך?' הופיעו הקטגוריות הבאות בסדר עדיפות יורד: פגיעה בסביבה מהווה סכנת חיים, כמו גם: שמירה על הבריאות, תרבות נוף ופנאי, וכן אחריות אישית ושייכות למקום. כשנשאלו הנחקרים: "איך לדעתך יוכל כל אחד מהבאים להביא לשיפור "איכות הסביבה" בכפר קאסם? לגבי תושבים - מופו הקטגוריות הבאות בשיעורים הולכים ויורדים: שמירה על ניקיון בפער גדול ומשמעותי משאר הקטגוריות האחרות (70.7) לעומת חינוך והגברת מודעות, לא לחבל בסביבה, לא לשרוף פסולת, לא לבזבז מים ולנטוע עצים. לגבי העירייה - הגברת פעילות ניקיון, עידוד תושבים לשמירה על הסביבה, ענישה, פתרון בעיות בסביבה, פיזור פחי זבל ופינות מחזור, עיצוב ותחזוקה. לגבי הממשלה - הגדלת התקציב לעירייה, חקיקה, ענישה והגברת מודעות. ולגבי מערכת החינוך - הגברת מודעות, הקמת פעילויות הדרכה, הסברה והרצאות, שילוב הנושא הסביבתי במערכת השעות. כך שלסיכום, בכל ארבעת הצירים שנבדקו (תושבים, עירייה, ממשלה ומשרד החינוך) חזרה הקריאה של הנחקרים על הצורך בהגברת מודעות - ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם הממצא של Tal & Alkahr (2009), ולפיו בהשוואה בין מורים ותלמידים ערבים ויהודים שלקחו חלק בפרויקט סביבתי משותף, הרי שכשאלו על מטרות הפרויקט - המורים והמנהל הערבים העניקו חשיבות עליונה לאלמנט של הגברת המודעות לסביבה בקרב תלמידיהם. באשר למפגעים מקומיים - רוב המדגם ציין פסולת כבעיה ראשונה, ולאחריה שריפות והעשן שנוצר כתוצאה מכך, ופחות מעשירית מהמדגם ציינו רעש, שימוש מופרז במים וכריתת עצים כמפגעים.

מגבלות המחקר העקרוניות נוגעות לכך שהמגזר הערבי הוא מגוון במאפייניו, ועל כן המידה בה ניתן להכליל ממצאים אלו לכלל המגזר הם מוגבלים. מעבר לזה, כל מחקר שמשמש בשאלוני דיווח עצמי חשוף לסכנה של הטיה בממצאים על רקע מילוי הסקרים על ידי הנחקרים על פי אינטרסים אישיים או לחילופין רציה חברתית.

עם זאת, בעקבות הממצאים - ניתן לגבש המלצות ראשוניות ולפיהן יש לעצב את התכנים החינוכיים גם במגזר הערבי כך ששימו דגש על מכוונות מעשית במישור הביתי והציבורי כאחד, כך שהפער בין העמדות הסביבתיות החיוביות ובין ההתנהגות בפועל ילך ויצטמצם. כמו כן, יש מקום להעניק בולטות תקשורתית לצרכנות פרו-סביבתית במגזר ערבי-אספקט שהתגלה כאמור שחשיבותו אינה ידועה לרוב המשתתפים במדגם הנ"ל, ולעודד את הנושא הסביבתי על ידי הקצאת תקציבים נוספים - הצעה שעלתה הן מצד התושבים והן בספרות המקצועית לגבי המגזר הערבי (נגב, גארב ובנשטיין, 2009). תקציבים אלו יוקדשו לשיפור תשתיות מקומיות, כמו גם עידוד השכלה רלוונטית בקרב המגזר, שכן המשכילים במגזר הערבי התגלו כמעורבים יותר בסוגיה הסביבתית, ולכן הם יכולים להוות את חוד החנית בהפצת חשיבות הסוגיה בקרב כלל המגזר הערבי.

מבוא

בשנים האחרונות גדלה המודעות בקרב הציבור הרחב בעולם, וכתוצאה מכך גם בארץ, לגבי נושאים סביבתיים כמו דלדול משאבים טבעיים, זיהום אוויר, צמצום שכבת האוזון, אפקט החממה ועוד. על רקע זה, אקטיביזם סביבתי ברמה הלאומית והקהילתית התרחב עם השנים. ומעבר לזה, הלכה והתחדדה גם החשיבות של הפעילות של 'האזרח הקטן', כך שכל פרט צריך לתרום את חלקו למען שיפור המאזן הסביבתי, למשל באמצעות מעבר לאנרגיה לא מזהמת לשימוש ביתי, הפחתת שימוש ברכב פרטי, הפרדת פסולת ושימוש במתקני מחזור וכו'. התנהגות כזאת נקראת התנהגות ידידותית לסביבה (Agyeman & Kollumuss, 2002), מצוטטים אצל 2009 Kitzmuller), אין ספק שהתנהגות אחראית של האדם כלפי הסביבה מהווה את הגורם העיקרי בשמירה על איכותה, וכי חינוכי שמדינת ישראל תיקח חלק גדול ככל האפשר במאמץ לשמור על הסביבה ברמה המקומית והגלובאלית, ובחינוך תושביה לעשות זאת.

על רקע זה, עיסוק בסוגיה הסביבתית במדינת ישראל חייב לקחת בחשבון את המגוון התרבותי שמדינת ישראל מקיימת. שכן, ישראל כמדינה קטנה המאוכלסת בצפיפות למעשה מורכבת ממגזרים שונים הן בקרב אזרחיה היהודים והן בקרב אזרחיה הערבים (חמישית מאזרחי ישראל הם ערבים), וכאשר מרבית המחקר הסביבתי בישראל מתמקד באוכלוסיה היהודית - יש חשיבות גדולה לאיסוף נתונים רלוונטיים לגבי המגזר הערבי שמודר לעיתים קרובות מהשיח המוסכם. לכן מחקר זה ינסה למלא חלק בחלל זה במטרה לזהות מאפיינים בהתנהגות סביבתית, כמו גם בהמשך לכך - סוגיות ספציפיות שרצוי להשקיע בהן מבחינת חינוך ומשאבים, שהן ייחודיות למגזר הערבי.

לפיכך, עבודת מחקר זו תתמקד בתושבי כפר קאסם. המחקר יתייחס לנתוני רקע (גיל, מגדר, מצב משפחתי, השכלה ומקצוע) של התושבים בכפר קאסם ויבדוק עד כמה הם מודעים וחשופים לפרויקטים ולסוגיות סביבתיות בכפרם ולסוגיות גלובליות, מה עמדתם ומידת התעניינותם בנושא? ומהי הפעילות המתרחשת בכפר? האם יש קשר בין נתוני מגדר, גיל והשכלה לבין מודעות ועמדות בנושא חזון ירוק וסוגיות סביבתיות? באיזה אופן מדווחים התושבים על מפגעים סביבתיים-חברתיים בכפר? ועד כמה הם מעורבים בפרויקטים סביבתיים בכפר?

האגודה לצדק סביבתי בישראל יזמה פרויקט סביבתי "חזון ירוק" ביישובי המשולש הדרומי ובכללם בכפר קאסם. פרויקט "חזון ירוק" נועד לפתח דרכים וכלים שיסייעו להניע שינוי סביבתי בדרך של מעורבות פעילה של התושבים בשיתוף גורמים בעלי עניין ובהם נציגי הרשות המקומית ובלוויית אנשי מקצוע (אתר האגודה למען צדק סביבתי בישראל).

מטרות פרויקט "חזון ירוק" הן יצירת מעורבות פעילה של תושבים בנושאי סביבה, פיתוח אחריות סביבתית בקרב תושבים והרשויות המקומיות ויצירת תנאים המאפשרים שיתוף פעולה סביבתי בעתיד למען התושבים והיישוב, וזאת בדרך של שיתוף הציבור. ניתן לצפות שממצאי המחקר המוצע המתמקד בזיהוי הצרכים הסביבתיים של האוכלוסייה המקומית בדגש מאפיינים מקומיים, תרבות ומסורת ובאפיון האוריינות הסביבתית של האוכלוסייה יוכלו לסייע להשגת מטרות הפרויקט "חזון ירוק".

סקירת ספרות

חינוך סביבתי

חינוך סביבתי אינו רק עניין של ערכים מוסריים של התנהגות כלפי בעלי החיים והצמחים, הוא הרבה יותר מכך: הוא בגדר חינוך לרפואה מונעת, שנועד לאפשר לבני אדם להמשיך ולהתקיים על פני כדור הארץ. ההרס של הסביבה הגיע לממדים גדולים כל כך, שכבר ממצצת השנייה של המאה הקודמת נערכו כנסים בינ"ל בחסות האו"ם במטרה לשנות את התנהגותנו כלפי הסביבה. הכנס הסביבתי הבינלאומי הראשון של האו"ם שנערך בשטוקהולם (1972) הכריז ש: "הגענו לנקודה בהיסטוריה שבה אנחנו חייבים לבחון את התנהגותנו בזהירות יתרה, בגלל ההשלכות שלה על הסביבה" (United Nations Environment Program - UNEP). הכנס הבין-ממשלתי הראשון לחינוך סביבתי שנערך בטביליסי (1977) קבע שהחינוך הסביבתי נמשך לאורך כל החיים והוא מכין את היחיד באמצעות הבנת הבעיות העיקריות בעולם כיום, כך שהחינוך הסביבתי נועד לספק מיומנויות וכלים הנחוצים לשיפור החיים ולהגנה על הסביבה.

באותה התקופה האמינו המעורבים בדבר, שהמחקר המדעי והטכנולוגיה המתפתחת יכולים לספק תשובות ופתרונות לבעיות הסביבתיות. ההנחה הבסיסית הייתה, שאם בני אדם ובעיקר תלמידים, מנהיגי הדור הבא, יקבלו מידע אמין על הבעיה האקולוגית-הרי שהערכים שלהם, עמדותיהם והתנהגותם ישתנו בהתאם. מאז, מחקרים רבים (ר' פירוט בתת הפרק הבא) הראו, שהקשר בין ידע לבין גיבוש ערכים, עמדות והתנהגות אינו חד משמעי וליניארי. ואם בכנס האו"ם בריו דה ז'נרו (1992) התריעו המשתתפים, כי המצב הסביבתי של כדור הארץ מחמיר עקב התנהגות האדם והגידול העצום באוכלוסייה, וקראו לחינוך סביבתי, הרי שכעבור 10 שנים - נקבע בכנס האו"ם ביוהנסבורג ב-2002 שהקניית דעת אקדמית אינה מספיקה עוד, וכי יש צורך במעורבות מעשית ורגשית. הגדרה לתרומתו האפשרית של החינוך הסביבתי אנו מוצאים במאמרם של (Alibeli & Yaghi (2011): "הדאגה לסביבה היא המידה בה בני אדם מודעים לבעיות הקשורות בסביבה ותומכים במאמצים לפתור בעיות אלו ומביעים את נכונותם לעשות כן" (עמ' 2). הגדרה זו נמצאת בבסיס עבודה זו, שכן היא מתייחסת במשולב לשלושת ההיבטים של החינוך הסביבתי: מודעות, עמדה ערכית ועשייה.

המסגרת התאורטית למשתני אוריינות סביבתית שנבדקו במחקר :

המושג הרווח שמגדיר את התודעה הסביבתית הוא אוריינות סביבתית. שכן, בדומה לפיתוח המיומנות האנושית של קרוא וכתוב, אדם צריך לפתח גם אוריינות סביבתית בכדי לתרום להארכת תוחלת החיים של האנושות על כדור הארץ. המושג אוריינות סביבתית כולל מספר מרכיבים (טל, גארב, נגב, שגיא, וסלזברג, 2007):

- ידע בנושאי סביבה ואקולוגיה.
- ידע חברתי-פוליטי-טכנולוגי הקשור לסביבה.
- עמדות אוהדות כלפי הגנת הסביבה.
- זיהוי בעיות סביבתיות, חקירתן והצעת דרכים לפתרונן.

- האמונה ביכולת להשפיע.
- התנהגות אחראית כלפי הסביבה ברמת המדינה וברמה האישית.

אוריינות סביבתית – כמושג רחב וכולל - נוגעת לשלושה היבטים: ידע מדעי וטכנולוגי, עמדות ערכיות של הגנה על הטבע, והתנהגות כלפי הטבע המאפשרת פיתוח בר קיימא. למעשה, המטרה של החינוך לאוריינות סביבתית היא להביא לשינוי בהתנהגות האדם כלפי הסביבה, כך שאין הכוונה לרכישה בלבד של ידע תיאורטי במנותק מעשייה מעשית, אלא שינוי מהותי בגישת האדם, שתבטא בפעולה אקטיבית רלוונטית. שינוי זה מחייב פיתוח ידע של מומחים לסביבה, טכנולוגיה מסוג חדש, חקיקה שנועדה לשמור על הסביבה מפני מפגעים מעשי ידי אדם, והתפתחות המודעות הסביבתית של כלל האוכלוסייה (טל, פלד, ואברמוביץ, 2010).

במחקרים רבים נחקר הקשר בין גורמים שונים והאוריינות הסביבתית של אוכלוסיות שונות. על גורמים אלו נמנים: מאפייני המקום -מדינה מפותחת או מתפתחת (Alibeli et al., 2011), סטאטוס סוציו-אקונומי (הכנסה), גיל ומגדר (Ma & Bateson, 1999; Zimmermann, 1996). עם זאת, אין הסכמה בין החוקרים כיצד גורמים אלו משפיעים בפועל. בסקירה אתמקד במידע שישנו לגבי משתני הרקע שייבחנו במחקר הנוכחי: גיל, מגדר, רמת השכלה וסוג השכלה. הספרות לגבי **מגדר** מעידה שהמסקנות לגבי השפעתם של הגורמים אינן חד משמעיות: בעוד שיש שטוענים כי גברים פעילים יותר בעניינים סביבתיים, בעלי ידע רלוונטי נרחב יותר ורמת דאגה גבוהה יותר לסביבה מנשים (Arcury & Johnson, 1987) - יש חוקרים אחרים האומרים כי נשים דואגות יותר לסביבה מאשר גברים (Uyeki & Holland, 2000; Zelezny, 2000). לעומתם, יש מי שטוען שגברים ונשים דואגים לסביבה במידה שווה (Karol, 2006), ומי שטוען שאין בכלל קשר בין מגדר ובין התייחסות לסוגיות סביבתיות (Hayes, 2001).

ויכוח קיים גם לגבי **גיל**: בעוד שיש שטוענים כי הצעירים דואגים יותר לסביבה, יש שמצאו שהמבוגרים מגלים יותר דאגה לסביבה (Tuna, 1998 מצוטט אצל, Alibeli et al., 2011). עם זאת, הסברה הרווחת היא שאנשים צעירים מודאגים מהרס הסביבה יותר מאנשים מבוגרים. ואן ליר ודונלאף (Van Liere & Dunlap, 1980) גורסים כי אנשים צעירים עדיין לא משולבים בסדר חברתי, ולכן צפוי שיפגינו תמיכה חזקה בפעולות המכוונות לשמירה על הסביבה, יחסית לאנשים מבוגרים שנוטים לראות בפעולות מסוג זה איום על הסדר החברתי אליו הם שייכים. הוויל ולאסקא (Howell & Laska, 1992) מצאו כי יותר אנשים צעירים הביעו דאגה לגבי סוגיות סביבתיות מאשר אנשים מבוגרים. הם גם ציינו כי שיעור המבוגרים שהביעו דאגה לגבי נושאים סביבתיים עולה עם הזמן. את העלייה הזו הם ייחסו להדגשה ולחידוד הסוגיות הסביבתיות בכלי המדיה השונים. פרנסון וגרלינג (Fransson & Garling, 1999) קבעו על סמך סקירת ספרות מקיפה, כי למרות שהפער בין אנשים צעירים ומבוגרים הצטמצם, הרי שהוא עדיין לא נעלם.

השכלה היא אחד המעצבים העיקריים של עמדות והתנהגויות פרו- סביבתיות. מחקרים מראים שרמת השכלה נמצאת במתאם חיובי ומובהק עם ידע רחב במדע בכלל ובנושאי הסביבה בפרט, עם מודעות לסוגיות סביבתיות ומחשבה ביקורתית בהיבט זה (Jones & Dunlap, 1986; Morrison & Dunlap, 1992; מצוטט אצל נאמן- אברמוביץ' וכץ- גורי, 2006). אותו הממצא

שוחזר כשנמצא מתאם בין רמת השכלה לבין התנהגות ורגישות סביבתית בקרב צרכנים (Roberts, 1995 מצוטט אצל Straughan & Roberts, 1999). גם במחקרם של (Marx, Carisio, de Paula, & Sum, 2010) שבחן מהם הגורמים המניעים לצריכה מקיימת בקרב צעירים בברזיל – נמצא קשר מובהק בין רמת השכלה ובין צריכת מוצרים ברי קיימא, כך שככל שההשכלה הייתה גבוהה יותר – כך הצריכה פרו- סביבתית הייתה גבוהה יותר. במאמרו של Barr (2007) מוצע ההסבר ולפיו השכלה חושפת את הפרט למגוון פרספקטיבות ורעיונות שמעודדת תפישת עולם כללית ליברלית יותר שמקרינה ישירות גם על עמדה פרו- סביבתית.

באשר ל**סוג השכלה**, שהוגדרה במחקר הנוכחי כמקצוע, הרי שגם למשתנה רקע זה חשיבות באשר לעמדות כלפי הסביבה (Ewert & Baker, 2001). ממצא שחזר בעקביות בהיבט זה הינו שמגמת לימוד בעלת אוריינטציה לסוגיה הסביבתית הביאה לעמדות ואמונות פרו סביבתיות גבוהות יותר בהשוואה לתחומי לימוד ללא אוריינטציה זו. כך לדוגמה, גולדמן ועמיתיה (2008) מצאו שרמת האוריינות הסביבתית של סטודנטים להוראה בסוף לימודיהם שהתמחו בתחומים בעלי זיקה סביבתית הייתה גבוהה יותר. ממצא דומה נמצא בקרב תלמידים ומורים ביזמבבוואה – כאשר מי שלמד או לימד מדעים הפגין אוריינות סביבתית גבוהה יותר מתלמידי ומורי מקצועות אחרים שאינם בעלי זיקה לנושא (Van, 2007). ואותו הממצא שוחזר גם בהשוואה של תלמידי מגמה ביולוגית לעומת תלמידי מגמות אחרות (Tikka kutunen & tynys, 2000). עם זאת, יש עדיין מקום למחקר רב באשר למשתנים דמוגרפיים כגון מגדר, גיל, רמת השכלה, סוג השכלה ואף מוצא אתני והשפעתם של הללו על ידע, עמדות והתנהגות סביבתית בקרב האוכלוסייה במדינת ישראל.

מדינת ישראל בהיבט חינוך סביבתי:

ב-1975 התקיים בארץ הכנס הראשון לחינוך סביבתי בו הועלו הסוגיות העיקריות של השלוב של החינוך הסביבתי במערכת החינוך הפורמאלי והלא פורמאלי. בית הספר התיכון לחינוך סביבתי קם בשדה בוקר כבר בראשית שנות ה-80 של המאה הקודמת. בשנות ה-90 הוקם המשרד להגנת הסביבה שתורם לבניית תכניות חינוכיות. הוא הכניס את המקצוע הידוע בשם מדעי הסביבה שנלמדו בבתי ספר על יסודיים. התוכנית כללה לימוד עיוני, עבודת מחקר של התלמידים והתנסות בטבע (טל ומורג, 2009).

ישראל השתתפה במחקר שבדק את מידת העניין והמעורבות של תלמידים בני 15 ביחד עם 33 ארצות שונות בנושאים הקשורים לאיכות הסביבה במסגרת פרויקט ROSA, היא נחשבת מדינה בעלת רמת פיתוח גבוהה, אולם תלמידיה הראו מידה מועטה של הזדהות עם היגדים המבטאים מעורבות אישית, ומידה גדולה יותר עם היגדים המבטאים מעורבות קיבוצית בנושאים הקשורים לאיכות הסביבה, כלומר התלמידים מאמינים שתפקידו של מישהו אחר לפתור את הבעיות הסביבתיות והם פחות מוכנים להקריב מרווחתם למרות שהם רוצים בסביבה בטוחה (Trumper, 2010).

כיום בישראל שני משרדי ממשלה מעורבים במערכת החינוך הסביבתי- משרד החינוך והמשרד להגנת הסביבה. אולם עשרות ארגונים אחרים כגון מוסדות אקדמיים או ארגוני מחקר לצד התנועה הירוקה פועלים מזה שנים רבות. נושא זה עלה מספר פעמים בוועדת החינוך בכנסת. בשנים האחרונות מתגברת פעולת שני משרדים אלו והתקציב גדל והגיע בשנת 2010 ל-32 מליון ₪. מאז 2007 קיימת ועדת היגוי משותפת לשני המשרדים והיא מקדמת תוכנית לימוד להגנה על הסביבה ב-200 בתי ספר וב-100 גני ילדים והכוונה היא להפעילה בכל בתי הספר היסודיים בישראל. משרדי הממשלה האמורים לקדם הסמכת מוסדות "חינוך ירוקים" אשר עמדו בקריטריונים הנדרשים בשלושה תחומי פעולה הכרוכים בחינוך סביבתי. מספר בתי-הספר וגני-הילדים שקיבלו הסמכה זו עלה בשיעור ניכר בשנים האחרונות, והוא ב-2010 כ-250 בתי-ספר, ועוד כ-300 בתי-ספר נמצאים בתהליך הסמכה, ו-350 גני-ילדים ועוד כ-300 גנים נמצאים בתהליך הסמכה (וורגן, 2010).

באשר לחינוך לקיימות – חינוך זה שונה מהחינוך הסביבתי כפי שמסבירה זיוית לינדר (2011) ראש אגף חינוך וקהילה, המשרד להגנת הסביבה. חינוך לקיימות הוא חינוך ערכי ציוני, המחבר את ילדינו לסביבה שהם חיים בה. העיסוק בנושאי סביבה וקיימות מזמן התמודדות אמיתית עם דילמות ערכיות מורכבות ומפתח חשיבה ביקורתית ומערכתית והיא מוסיפה שמידת הרצינות של הממשלה והתחייבותה לנושא מתבטא בכך שהתקציב המוקצה לכך במשרד להגנת הסביבה גדול כיום פי שבעה מהתקציב שיועד לנושא בשנת 2008 (לינדר, 2011). בראשית ינואר 2004, פרסם משרד החינוך חוזר מנכ"ל שכותרתו "יישום החינוך לפיתוח בר-קיימא במערכת החינוך" כי מטרת החינוך לפיתוח בר-קיימא היא לפתח בקרב התלמידים מודעות, הבנה וכבוד לסביבה שהם חיים בה ולהבטיח את מחויבותם לפיתוח בר-קיימא ברמה האישית, הלאומית והעולמית וכן כי" על מערכת החינוך מוטלת האחריות לשמש חוד החנית של ההובלה וההכוונה של המגמה העולמית למען פיתוח בר-קיימא". החוזר קובע דרכים להטמעת החינוך לפיתוח בר-קיימא במוסדות החינוך ובתוך כך מפורטים בו קווים מנחים לפיתוחו וליישומו של החינוך הסביבתי בגני-ילדים עם המלצות למגוון פעילויות חינוכיות וכן הנחיות ליישום החינוך לאוריינות סביבתית בבת הספר היסודיים, בחטיבות הביניים ובחטיבה העליונה. בנובמבר 2008 פרסם משרד החינוך חוזר מנכ"ל נוסף ובו פורטו מהלכים שהמשרד החל בהם לצורך המשך יישום הנושא והרחבתו, ובהם: קיום פעילויות חינוכיות בבתי-הספר בנושא של פיתוח בר-קיימא, פתיחת קורסי הכשרה למורים מובילים לבתי-ספר יסודיים וחטיבות ביניים, קיום פעילות להסמכה של מוסדות חינוך ירוקים בתי ספר וגני ילדים, הפצת שאלון לבדיקת מצב המחזור בבתי-הספר (חוזר מנכ"ל משרד בריאות, 2008).

אין להטיל ספק ברצינותה של הממשלה ושל שני המשרדים הממשלתיים העוסקים בנושא להקנות ערכים להגנת הסביבה תוך מתן הדגש לפיתוח בר קיימא. אולם עד כמה השקעה גדולה זו הביאה למודעות של הילדים בישראל ועד כמה היא שינתה את דפוסי התנהגותם? מחקרים עתידיים יתנו את התשובה לשאלות אילו.

המגזר הערבי בישראל בהיבט הסביבתי:

אם באופן כללי, במדינת ישראל יש מקום לשיפור באשר לרמת המודעות והעשייה הסביבתית, הרי שבמגזר הערבי הבעיה הזו מוחשית הרבה יותר, וחוסר המודעות מתבטא בבעיות סביבתיות חמורות כמו: השלכת פסולת בשטחי הישוב, שריפת פסולת, אי חיסכון במים, ועוד. חוסר המודעות נובע גם מצד הרשויות, הנושא הסביבתי אינו עומד בסדר העדיפויות של המנהיגים הערביים. רוב החומר הקשור לנושא אינו מתפרסם בשפה הערבית ואינו מתייחס לבעיות הסביבתיות שמאפיינות את המגזר הערבי (עמותת אזורחים למען הסביבה בגליל, 2011).

בנוסף, הבדל תרבותי חשוב הינו, שבניגוד לשיטה האמריקאית או היהודית גיוס כספים אינו מקובל, ועל רקע הנתון לפיו הרשויות עצמן אינן מהוות צינור טוב להעברת כספים לבתי ספר, הרי שאין מספיק משאבים כלכליים המוקדשים לנושא הסביבתי.

וכך במגזר הערבי על פי המחקר של נגב ועמיתים (2009), רוב בתי הספר לא נחשפים או נחשפים מעט מאוד לנושא הסביבה. יוצאי הדופן הם אלה בהם מנהל או מורה מקדמים את העניין, לעיתים עם תכנית בשיתוף גורם חיצוני. כ-2,000 תלמידי י"ב ערבים נבחנו מדי שנה בבגרות ב"מדעי הסביבה", בגרות של חמש יחידות. תלמידים אלה הנחשפים לנושאים סביבתיים מהווים מיעוט מכלל התלמידים.

עם זאת, בהשוואה בין המגזר היהודי למגזר הערבי בהיבט הסביבתי של תלמידי בי"ס, סטודנטים ומורים - אין ממצאים חד משמעיים. לפי מחקרה של מתאני (2010) בעבודת גמר בסמינר הקיבוצים שבדקה מה הן מאפייני העמדות הסביבתיות של מורים מן המגזר הערבי בישראל? ומה תפיסת תפקיד החינוך הסביבתי בעיניהם? ומה הקשרים בין עמדותיהם הסביבתיות לבין תפיסת תפקידם? הסיקה מתאני (2010) כי המורים בקרב ערביי ישראל מחזיקים בעמדות סביבתיות המתאימות לגישה המצדדת בשימור הסביבה ובקידום ערכים אקולוגיים ועמדות אלה מסמנות אותם כמתאימים לשמש סוכני שינוי בקידום עמדות אקולוגיות ראויות, אולם תפיסת תפקידם כמעצבים אקטיביים של עמדות והתנהגויות סביבתיות בקרב תלמידיהם לוקה בחסר, מרביתם רואים את תפקידם החינוכי כמעבירי אינפורמציה בסוגיות הקשורות לתפיסות הסביבתיות הרווחות.

גולדמן, יעבץ ופאר (2008) הראו במחקרן שעסק באוריינות סביבתית של מתכשירים להוראה שקיימים הבדלים מובהקים בין יהודים ללא יהודים ברוב הקטגוריות ההתנהגותיות שנבדקו. סטודנטים יהודים היו פעילים יותר מסטודנטים לא יהודים בקטגוריות ההתנהגותיות המשקפות מחויבות סביבתית נמוכה כמו צרכנות סביבתית מושכלת ואיסוף לצורך מחזור. סטודנטים לא יהודים דווחו על רמת פעילות גבוהה באופן מובהק בקטגוריות המשקפות מחויבות סביבתית גבוהה כמו אקטיביזם סביבתי ופעילות למען הציבור ללא רווח כלכלי אישי.

נאסר, נאסר ומונסונגו (2002) ציינו במחקרם שעסק בעמדות ונכונות לפעול למען הסביבה, שבהשוואה בין סטודנטים להוראה ותלמידים יהודים וערבים - נמצא שהעמדות החיוביות של הנחקרים כלפי סוגיות סביבתיות מבטאות את החשיבות שהם מייחסים לנושא הסביבה ואת תחושות האהדה לשמירה על איכות הסביבה. העמדות החיוביות כפי שמסתבר מבדיקת הקורלציות, קשורות לרמת המודעות הגבוהה לבעיות הסביבה ולרמת הידע העובדתי בנושאים

סביבתיים. הסטודנטים דיווחו על עמדות חיוביות יחסית לתלמידים, ונחקרים ערביים דיווחו על עמדות יותר חיוביות יחסית לקבוצות הנחקרים המקבילה מהמגזר היהודי. בנוסף, במחקר שנערך על 3121 תלמידים בכיתות ו' וי"ב ב-77 בתי ספר במערכת החינוך ע"י צוות חוקרים מאוניברסיטת בן-גוריון (טל ועמיתים, 2007), בחנו והעריכו החוקרים את הממדים השונים של האוריינות הסביבתית (ידע, עמדות והתנהגות), הקשר ביניהם וכן הקשר שלהם לנתונים דמוגרפיים ולחוויות בלתי אמצעיות בטבע. במחקר זה השוו בין שלוש קבוצות דמוגרפיות: המגזר הממלכתי, המגזר הממלכתי-דתי והמגזר הערבי, ומצאו שבממד הידע - המגזר הערבי היה עם ציון נמוך בהרבה משני המגזרים האחרים בכיתות ו' וי"ב גם יחד. לעומת זאת, בממד עמדות - המגזר הערבי אמנם היה נמוך יחסית לשני המגזרים האחרים, אך בפער מתון יותר, ואילו בכיתה י"ב נמצאה מגמה הפוכה כך שהמגזר הערבי היה בעל העמדות הסביבתיות הגבוהות ביותר. ובמידת התנהגות לא נמצא כל הבדל מובהק בין שלושת המגזרים.

האגודה לצדק סביבתי בישראל :

האגודה לצדק סביבתי בישראל היא גוף בלתי מפלגתי ובלתי תלוי המתמקד בסוגיות יסוד בתחום הצדק הסביבתי הוא. הארגון הזה עוסק בחקר קשרי הגומלין שבין תחומי החברה, הסביבה ומערכת קבלת החלטות בישראל, פועל להשגת יעדים לגבש המלצות למדיניות ולהציע פתרונות אמתיים ומוסכמים לקידום והעמקת הדמוקרטיה, פועל להשגת שוויון וערכי צדק הסביבתי בתכניות פיתוח במשרדי הממשלה השונים. כמו כן, הארגון מקדם מעורבות פעילה ומושכלת של קבוצות אוכלוסייה, ובראשן מיעוטים ופריפריה, בתהליכי קבלת החלטות בנושאי סביבה ושוויון מרחבי (אתר האגודה למען צדק סביבתי בישראל). הפעילות של האגודה בכפר קאסם כוללת ניסוח של החזון בדרך של אמנה אותה תנסח האגודה של צדק סביבתי בישראל ביחד עם תושבי כפר קאסם שמתארת שאיפה לעתיד בר קיימא, על מנת לסמן את הדרך בה ירצו ללכת בשנים הבאות. דרך שתענה על צורכי תכנון ורווחה של התושבים באופן המתחשב בסביבה ושומר עליה.

מטרות המחקר:

- לאפיין את מודעות ועמדות התושבים לגבי החזון הירוק וסוגיות סביבתיות מקומיות וגלובליות, את ההתנהגות הסביבתית של התושבים (דיווח על מפגעים, מעורבות בפרויקטים סביבתיים-חברתיים) ואת נכונותם לפעול למען הסביבה.
- לבדוק אם יש קשר בין נתוני הרקע של התושבים: מגדר, גיל, מצב משפחתי, מקצוע והשכלה לבין מודעות לנושא חזון ירוק ולסוגיות סביבתיות מקומיות וגלובליות, עמדות סביבתיות ונכונות לפעילות סביבתית.

שאלות המחקר:

- מהם מאפייני האוריינות הסביבתית (מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות, מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות, עמדות סביבתיות ונכונות לפעילות סביבתית) של כלל אוכלוסיית המחקר?
- האם יש קורלציה בין המשתנים "מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות, מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות, עמדות סביבתיות ונכונות לפעילות סביבתית"?
- מה הקשר בין הרצון למעורבות בפרויקטים סביבתיים לבין משתני הרקע האישיים?
- האם יש קשר בין הרצון למעורבות בפרויקט סביבתי לבין עמדות סביבתיות, מודעות ונכונות לפעילות סביבתית בנושא חזון ירוק, סוגיות סביבתיות מקומיות וגלובליות?
- האם יש קשר בין נתוני מגדר לבין עמדות סביבתיות, מודעות ונכונות לפעילות סביבתית בנושא חזון ירוק, סוגיות סביבתיות מקומיות וגלובליות?
- האם יש קשר בין נתוני גיל לבין עמדות סביבתיות, מודעות ונכונות לפעילות סביבתית בנושא חזון ירוק, סוגיות סביבתיות מקומיות וגלובליות?
- האם יש קשר בין רמת ההשכלה לבין עמדות סביבתיות, מודעות ונכונות לפעילות סביבתית בנושא חזון ירוק, סוגיות סביבתיות מקומיות וגלובליות?
- האם יש קשר בין מקצוע לבין עמדות סביבתיות, מודעות ונכונות לפעילות סביבתית בנושא חזון ירוק, סוגיות סביבתיות מקומיות וגלובליות?
- באיזה מידה מעורבים/רוצים להיות מעורבים התושבים בפרויקטים סביבתיים חברתיים בכפר?
- האם הנושא הסביבתי בהקשר המקומי חשוב בעיני התושבים ולמה?
- מה הם המפגעים הסביבתיים המקומיים לפי דעת התושבים?
- איך לדעת התושבים יכולים התושבים, העירייה, הממשלה ומערכת החינוך להביא לשיפור "איכות הסביבה" בכפר קאסם?

מתודולוגיה

אוכלוסיית המחקר

תושבי כפר קאסם (כפר קאסם נמצאת במרכז הארץ ושייכת למגזר הערבי), המדגם כלל 123 תושבים.

הנבדקים חולקו לשלושת קבוצות גיל: קבוצה ראשונה בני גיל 20-34 (34.15%), קבוצה שנייה שהיא הקבוצה העיקרית בני גיל 35-49 (54.47%) וקבוצה שלישית בני גיל 50 ומעלה (11.38%).

רוב הנבדקים הן נשים (54.47%), רובם נשואים (78.05%), רובם לא אקדמאים (55.29%) ומבחינת העיסוק 31.71% הם מורים. זה המקום לציין שמשלוחי היד קובצו למורים ואחרים ורמות ההשכלה השונות נבדלות על בסיס ההסמכה האקדמית (טבלה מס' 1).

טבלה מס' 1: משתני רקע אישיים של הנבדקים. (N=123)

משתנה	(N=123)	התפלגות במספרים N	התפלגות באחוזים %
מגדר	גברים	56	45.53
	נשים	67	54.47
קבוצות גיל	20 – 34	42	34.15
	35 – 49	67	54.47
	50 +	14	11.38
מצב משפחתי	רווק/ה	23	18.70
	נשוי/נשואה	96	78.05
	גר/שה	2	1.63
	אלמן/ה	2	1.63
השכלה	אקדמאי	55	44.72
	לא אקדמאי	68	55.29
משלוח יד	מורה	39	31.71
	אחר	84	68.29
מעורבות בפרויקט סביבתי	כן	22	18
	לא	101	82

משתני המחקר:

על רקע ריבוי ההגדרות הרלוונטיות לאוריינות הסביבתית, הרי שהגדרות העבודה של מחקר זה מתבססות על מחקרם של יעבץ ועמיתים (2011) והמשתנים שנבדקו הם: מודעות, עמדות ונכונות לפעילות סביבתית.

משתנים בלתי תלויים:

משתני רקע אישים

1. **מגדר:** זכר, נקבה.
2. **גיל:** שלוש קבוצות גיל מעל גיל 20.
3. **מצב משפחתי:** רווק, נשוי, גרוש, אלמן.
4. **מקצוע:** מורה, אחר.
5. **השכלה:** אקדמאי, לא אקדמאי.
6. **רצון למעורבות סביבתית:** כן, לא.

משתנים תלויים:

משתני האוריינות הסביבתית

1. **מודעות** לבעיות סביבתיות גלובליות
2. **מודעות** לבעיות סביבתיות מקומיות
3. **עמדות** סביבתיות.
4. **נכונות לפעילות** סביבתית

סוג המחקר

מערך לא ניסויי, ללא תכנית התערבות, מחקר שדה כמותי ברובו ובחלקו מחקר איכותי. איסוף הנתונים נעשה בעזרת שאלון סקר.

כלי המחקר

שאלון עמדות, מודעות, ונכונות לפעולה. הכולל שאלות סגורות ופתוחות (נספח 1) השאלון מתייחס להיבטים הבאים:

חלק א- משתני רקע ושאלות פתוחות:

חלק זה כולל שאלות המתייחסות למשתני רקע אישיים: נתוני מגדר, גיל, מצב משפחתי, מקצוע והשכלה. וגם שאלות פתוחות כמו האם הנושא הסביבתי המקומי חשוב בעיניך? ואיך גורמים כמו תושבים, עירייה, ממשלה ומערכת חינוך יכולים לשפר איכות הסביבה בכפר? ומה מידת מעורבות התושבים בפרויקטים סביבתיים בכפר.

חלק ב-עמדות סביבתיות:

בדיקת העמדות הסביבתיות של הנשאלים, ע"י דירוג מידת הסכמתם עם רשימת היגדים בתחומים שונים. פרק זה כלל 16 היגדים, שחולקו ל 4 תת קטגוריות:

1. אחריות אישית לשמירה על הסביבה
2. הפחתת המפגעים הסביבתיים ע"י חקיקה/ענישה
3. הסיבות לבעיות סביבתיות
4. תרומת ארגונים ירוקים/ פרויקטים למען איכות הסביבה

ההיגדים התבססו על מחקרם של (נאסר ועמיתים, 2002) וגם על השאלון ממחקרם של (יעבץ ועמיתים, 2011) והם נבחרו לפי הרלוונטיות שלהם לנושא מחקר זה. התושבים התבקשו לדרג את מידת הסכמתם עם כל אחד מההיגדים לפי סולם ליקרט (בין 1- ממש מתנגד ועד 5- מסכים בהחלט) למשל: "על כל אדם מוטלת האחריות לשמור על הסביבה".

מקדם המהימנות של חלק זה סביר: $\alpha=0.621$; (מקדמי מהימנות על פי קטגוריות נמצאים בטבלה מס' 2) קטגוריה 2 "הפחתת מפגעים ע"י חקיקה/ענישה" קיבלה את הערך המהימנות הנמוך $\alpha=0.228$. התייחסות למגבלה זו נמצאת בפרק מגבלות המחקר.

חלק ג-נכונות לפעילות סביבתית:

חלק זה בודק נכונות לפעילות סביבתית אצל התושבים, כלל 11 פעולות שהתבססו על מחקרם של (נאסר ועמיתים, 2002), הפעולות נבחרו לפי הרלוונטיות שלהם לנושא מחקר זה. על הנחקר לבחור אחת מתוך חמש אפשרויות בסולם ליקרט (בין 1- אינני מוכן ועד 5- מוכן תמיד) למשל: "לדווח לרשות המקומית על מפגעים סביבתיים".

מקדם המהימנות של חלק זה גבוה: $\alpha=0.809$.

חלק ד-מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות:

חלק זה בדק מודעות לבעיות מקומיות בתוך הכפר, השאלות חוברו ע"י החוקרת וכללו 10 פרטים המתייחסים לבעיות בסביבת המגורים של התושבים, על הנבדק לבחור נכון, לא נכון או לא יודע. למשל: "שריפת פסולת בשכונה היא דרך יעילה להיפטר ממנה".

מקדם המהימנות של חלק זה נמוך: $\alpha=0.377$.

חלק ה- מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות:

חלק זה בדק מודעות לבעיות גלובליות, כלל 10 היגדים שהתבססו על מחקרם של (יעבץ ועמיתים, 2011). על הנחקר לבחור אחת מתוך חמש אפשרויות בסולם ליקרט (בין 1- אף פעם לא שמעתי על זה ועד 5- אני בקיא בנושא ויכול לדבר עליו בפירוט) למשל: "הקשר בין צריכת חשמל לזיהום אוויר".

מקדם המהימנות של חלק זה גבוה: $\alpha=0.895$.

טבלה מס' 2: מיפוי מקדמי מהימנות על פי המשתנים התלויים (N=123)

אלפא קרונבך	מס' הפריטים	המדד
0.377	10	מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות
0.895	10	מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות
0.621	16	עמדות סביבתיות
0.664	4	א-אחריות אישית לשמירה על הסביבה
0.288	4	ב-הפחתת מפגעים ע"י חקיקה / ענישה
0.532	4	ג-הסיבה לבעיות סביבתיות
0.526	4	ד-תרומת ארגונים ירוקים / פרויקטים למען איכות הסביבה
0.809	11	נכונות לפעילות סביבתית

הליך המחקר

- חיבור השאלון בשפת העברית ולאחר אישור המנחה השאלון הועבר תרגום לשפת הערבית בשיתוף מומחה לשפה ערבית.
- ביצוע פיילוט: השאלון הועבר לקבוצה ממוקדת של מורים מבית הספר בו החוקרת מלמדת כפיילוט הבודק את רמת הבהירות של הסקר ואם הוא עונה על מטרות המחקר. לא נערכו שינויים בשאלון בעקבות הפיילוט.
- שאלון הסקר חולק בעזרת תלמידי החוקרת בבית הספר, 123 מקרובי המשפחה של תלמידי החוקרת ענו על השאלון כך שמדגם האוכלוסייה הוא מדגם נוחות.
- ניתוח סטטיסטי של ממצאי השאלונים וניתוח איכותני של התשובות לשאלות הפתוחות.

ניתוח סטטיסטי

הנתונים עובדו (חישוב ממוצע, סטיית תקן והתפלגויות) בעזרת תוכנת SPSS .

- נבדק α קרונבך לגבי המשתנים התלויים וכן לגבי קטגוריות העמדות הסביבתיות.
- לגבי המשתנים מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות, מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות ונכונות לפעילות סביבתית חושבו ממוצעים כוללים וממוצע של כל פריט על כל האוכלוסייה.
- נעשו מבחני t למדגמים בלתי תלויים, לצורך בחינת הקשר בין רמת משתני האוריינות הסביבתית (עמדות סביבתיות, מודעות לבעיות סביבתיות מקומית וגלובלית ונכונות לפעילות סביבתית) לבין משתני הרקע (מגדר, גיל, מצב משפחתי, מקצוע והשכלה). לגבי קבוצות הגיל בוצעו מבחני t בשיטת Tukey-Kramer.
- נעשה מבחני χ^2 לבחינת הפערים ברצון להשתתף באופן אישי בפרויקט סביבתי.
- חושבו מתאמי פירסון למציאת קורלציות בין המשתנים: עמדות סביבתיות, מודעות סביבתית מקומית וגלובלית ונכונות לפעילות סביבתית.
- נעשה ניתוח איכותני לתשובות של התושבים לשאלות בחלק הראשון של השאלון: האם הנושא הסביבתי המקומי חשוב בעיניך? ואיך גורמים כמו תושבים, עירייה, ממשלה ומערכת חינוך יכולים לשפר איכות הסביבה בכפר? ומה מידת מעורבות התושבים בפרויקטים סביבתי בכפר.

ממצאים

מאפייני האוריינות הסביבתית של כלל האוכלוסייה

טבלה מס' 3 מראה מאפייני האוריינות הסביבתית: מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות, מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות, עמדות סביבתיות ונכונות לפעילות סביבתית. ציון המודעות לבעיות הסביבתיות המקומיות חושב בסולם פוטנציאלי מ-1 ועד 10, כל תשובה נכונה זיכתה בנקודה. לעומת זאת, בשאלות המודעות לבעיות הסביבתיות הגלובליות הנשאלים התבקשו להעריך את מידת ההיכרות שלהם עם הנושא בסולם 1 עד 5.

טבלה מס' 3: מאפייני האוריינות הסביבתית של כלל האוכלוסייה (N=123)

המדד	(N=123)	ממוצע	ס"ת	טווח
מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות		7.54	1.6	1-10
מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות		3.11	0.929	1-5
עמדות סביבתיות:		4.2	0.38	1-5
א-אחריות אישית לשמירה על הסביבה		4.53	0.49	1-5
ב-הפחתת מפגעים ע"י חקיקה / ענישה		3.93	0.58	1-5
ג-הסיבה לבעיות סביבתיות		4.24	0.59	1-5
ד-תרומת ארגונים ירוקים / פרויקטים למען איכות הסביבה		4.19	0.55	1-5
נכונות לפעילות סביבתית		4.19	0.72	1-5

בטבלה מס' 3 רואים שהציון הממוצע של המודעות הסביבתית המקומית הינו בינוני (7.54), כמוהו הציון הממוצע של המודעות הסביבתית הגלובלית שעומדת בקרב המדגם על 3.11 נקודות, כאשר בסולם ליקרט 3 = "אני יודיע קצת על הנושא ויכול להסביר באופן כללי", כלומר הנשאלים בעלי מודעות סביבתית בנווית בנושאים גלובליים.

העמדות הסביבתיות הכוללת והנכונות לפעילות סביבתית קיבלו ציון ממוצע גבוה (4.2) ו (4.19), כאשר בסולם ליקרט 4 = " מסכים להיגדים" בקטגוריה עמדות סביבתיות ו 4 = "מוכן הרבה לפעילות" בקטגוריה נכונות לפעילות.

מבין התת קטגוריות של העמדות הסביבתיות הספציפיות, האחריות האישית קיבלה את הציון הממוצע הגבוה ביותר (4.53) ובעלת השונות (סטיית תקן) הנמוכה ביותר, כאשר בסולם ליקרט 4 = "מסכים להיגדים".

קורלציות בין משתני האוריינות הסביבתית

מטבלה מס' 4 ניתן לראות כי קיימת קורלציה חיובית גבוהה ומובהקת ($r=0.485$, $p<0.01$) בין נכונות לפעילות סביבתית לבין מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות וקורלציה חיובית גבוהה ומובהקת ($r=0.453$, $p<0.01$) בין נכונות לפעילות סביבתית לבין עמדות סביבתיות, כלומר ככל שהמודעות הסביבתית הגלובלית עולה כך גוברת הנטייה לנכונות לפעילות סביבתית, באופן מובהק. כמו כן, ככל ש העמדות הסביבתיות גבוהות יותר גוברת הנכונות לפעילות סביבתית.

טבלה מס' 4: קורלציות בין משתני האוריינות הסביבתית.

מודעות לבעיות סביבתיות מקומית	מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות	עמדות סביבתיות	נכונות לפעילות סביבתית
1.000			
0.173	1.000		
0.246**	0.257**	1.000	
0.172	0.485**	0.453**	1.000

** $p<0.01$

הקשר בין הרצון למעורבות בפרויקט סביבתי לבין משתני הרקע :

לגבי קבוצת הנחקרים הלא פעילים בפרויקטים סביבתיים (N=110) נעשו מבחני χ^2 לבחינת הפערים ברצון להשתתף באופן אישי בפרויקט סביבתי. מטבלה מס' 5 ניתן לראות שהשכלה אקדמית והמקצוע מורה משמשים כמשתנים מבחינים מובהקים לניבוי מידת הרצון להשתתף באופן אישי בפרויקט סביבתי. במשתנה המגדר מבחינים בקרוב למובהקות לטובת הגברים, שאר המשתנים לא מובהקים.

טבלה מס' 5: הקשר בין הרצון למעורבות בפרויקט סביבתי לבין משתני הרקע (N=110)

האם אתה רוצה להיות מעורב/להשתתף באופן אישי בפרויקט/נושא סביבתי בכפר?					
משתנה	לא	כן	סה"כ	ChiSquare	Prob>ChiSq
מגדר					
גברים	14	33	47	3.618	0.0572
נשים	30	33	63		
קבוצת גיל					
20 – 34	15	25	40		
35 – 49	26	34	60	0.812	0.6662
51+	3	7	10		
מצב משפחתי					
רווק/ה	7	15	22	6.436	0.0922
נשוי/נשואה	35	49	84		
גרוע/ה	0	2	2		
אלמן/ה	2	0	2		
השכלה אקדמית					
אקדמאי	12	36	48	8.193	0.0042**
לא אקדמאי	32	30	62		
מקצוע – מורה					
מורה	8	26	34	5.814	0.0159*
אחר	36	40	76		

*p<0.05 **p<0.01

הקשר בין משתנים הרקע לבין משתני האוריינות הסביבתית

1- הקשר בין הרצון למעורבות בפרויקט סביבתי לבין משתני האוריינות הסביבתית:

מבחינת t למשתנים בלתי תלויים לפערים במדדים בין הרוצים והלא רוצים להשתתף בפעילות סביבתית. (טבלה מס' 6) ניתן לראות בטבלה שיש הבדל מובהק במודעות לבעיות הסביבתיות הגלובליות ובנכונות לפעילות סביבתית בין מי שרוצים להיות מעורבים באופן אישי לבין אלו שאינם רוצים. נשאלים שענו "כן" לשאלה אם הם רוצים להיות מעורבים באופן אישי נטו לציונים גבוהים יותר בממוצע במודעותם הסביבתית וכן בנכונותם לפעילות. שאר ההבדלים אינם מובהקים.

טבלה מס' 6: הקשר בין הרצון למעורבות בפרויקט סביבתי לבין משתני האוריינות הסביבתית. (N=123)

האם אתה רוצה להיות מעורב/משתתף באופן אישי בפרויקט/נושא סביבתי בכפר?					
Pvalue	לא N=44		כן N=66		המשתנה
	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	
0.96	57.4	1.57	37.4	1.68	מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות
0.009**	2.8	0.88	3.26	0.9	מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות
0.101	4.27	0.37	4.15	0.41	עמדות סביבתיות
0.637	4.53	0.44	4.48	0.56	א-אחריות אישית לשמירה על הסביבה
0.078	4.02	0.55	3.81	0.61	ב-הפחתת מפגעים ע"י חקיקה / ענישה
0.209	4.31	0.59	4.16	0.57	ג-הסיבה לבעיות סביבתיות
0.307	4.24	0.54	4.13	0.57	ד-תרומת ארגונים ירוקים / פרויקטים למען איכות הסביבה
0.000**	4.38	0.58	3.82	0.82	נכונות לפעילות סביבתית

**p<0.01

2- הקשר בין המגדר לבין משתני האוריינות הסביבתית:

מהטבלה מס' 7 במבחני t לא נצפו פערים מובהקים בין נשים וגברים בכל משתני האוריינות הסביבתית ברמת מובהקות של 5%. אולם, אם מסתפקים ברמת מובהקות של 10% ניתן לראות שיש הבדל מובהק במידת המודעות לבעיות הסביבתיות המקומיות לטובת הגברים.

טבלה מס' 7: הקשר בין המגדר לבין משתני האוריינות הסביבתית. (N=123)

Pvalue	נשים N=67		גברים N=56		המשתנה
	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	
0.091	7.31	1.57	7.8	1.6	מודעות סביבתית מקומית
0.705	3.08	1.01	3.14	0.82	מודעות סביבתית – גלובלית
0.552	4.24	0.39	4.20	0.37	עמדות סביבתיות
0.361	4.57	0.49	4.49	0.48	א-אחריות אישית לשמירה על הסביבה
0.245	3.87	0.60	4.00	0.56	ב-הפחתת מפגעים ע"י חקיקה / ענישה
0.538	4.27	0.57	4.21	0.62	ג-הסיבה לבעיות סביבתיות
0.168	4.25	0.53	4.11	0.57	ד-תרומת ארגונים ירוקים / פרויקטים למען איכות הסביבה
0.845	4.18	0.75	4.20	0.68	נכונות לפעילות סביבתית

3- הקשר בין קבוצות גיל לבין משתני האוריינות הסביבתית:-

טבלה 8 מציגה מבחני ניתוח שונות לפערים במשתני האוריינות הסביבתית בין קבוצות הגיל השונות במדגם. ניתן לראות שערכי F שהתקבלו אינם מובהקים. לכן, יש להסיק שהמודעות לבעיות סביבתיות, עמדות הסביבתיות כמו גם הנכונות לפעילות אינן תלויות גיל.

טבלה מס' 8 : הקשר בין קבוצות גיל לבין משתני האוריינות הסביבתית. (N=123)

F(2,122)	קבוצת גיל						המשתנה
	50 + N=14		35 – 49 N=67		20 – 34 N=34		
	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	
0.34	2.10	7.8 ^A	1.56	7.46 ^A	1.50	7.54 ^A	מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות
2.4	0.72	3.17 ^A	0.96	2.95 ^A	0.90	3.34 ^A	מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות
0.08	0.30	4.20 ^A	0.42	4.23 ^A	0.35	4.21 ^A	עמדות סביבתיות
0.14	0.64	4.46 ^A	0.49	4.54 ^A	0.44	4.54 ^A	אחריות אישית לאיכות הסביבה
0.94	0.55	3.80 ^A	0.59	3.99 ^A	0.58	3.87 ^A	הפחתת מפגעים ע"י חקיקה / ענישה
0.08	0.47	4.30 ^A	0.61	4.23 ^A	0.62	4.24 ^A	הסיבה לבעיות סביבתיות
0.05	0.53	4.21 ^A	0.57	4.17 ^A	0.53	4.20 ^A	תרומת ארגונים ירוקים / פרויקטים למען איכות הסביבה
2.73	0.30	4.53 ^A	0.79	4.07 ^A	0.65	4.26 ^A	נכונות לפעילות סביבתית

4- הקשר בין ההשכלה לבין משתני האוריינות הסביבתית:-

מבחני t למשתני האוריינות הסביבתית לפערים במדדים בין אקדמאים ללא אקדמאים נמצא פער מובהק במודעות לבעיות הסביבתיות הגלובליות לטובת האקדמיים. (טבלה מס' 9)

טבלה מס' 9: הקשר בין ההשכלה לבין משתני האוריינות הסביבתית. (N=123)

Pvalue	לא אקדמאי N=68		אקדמאי N=55		המשתנה
	ממוצע	ס"ת	ממוצע	ס"ת	
0.230	7.38	1.68	7.72	1.48	מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות
0.015*	2.92	0.87	3.33	0.95	מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות
0.257	4.19	0.36	4.27	0.40	עמדות סביבתיות
0.758	4.52	0.50	4.55	0.47	א-אחריות אישית לשמירה על הסביבה
0.256	3.88	0.58	4.00	0.58	ב-הפחתת מפגעים ע"י חקיקה / ענישה
0.154	4.17	0.58	4.33	0.61	ג-הסיבה לבעיות סביבתיות
0.881	4.18	0.50	4.20	0.61	ד-תרומת ארגונים ירוקים / פרויקטים למען איכות הסביבה
0.147	4.11	0.75	4.29	0.68	נכונות לפעילות סביבתית

*p<0.05

5- הקשר בין המקצוע לבין משתני האוריינות הסביבתית:-

על פי מבחני t למשתני האוריינות הסביבתית לפערים במדדים בין מורים ואחרים במדדים, לא נמצאו פערים מובהקים ברמת מובהקות 5%. לעומת זאת, אם מסתפקים ברמת מובהקות 10% ניתן לראות שישנו פער מובהק בין מורים ואחרים ברמת המודעות לבעיות סביבתיות גלובליות לטובת המורים. (טבלה מס' 10)

טבלה מס' 10: הקשר בין המקצוע לבין משתני האוריינות הסביבתית. (N=123)

Pvalue	אחר N=84		מורה N=39		המשתנה
	ס"ת	ממוצע	ס"ת	ממוצע	
0.795	1.66	7.51	1.48	7.59	מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות
0.072	0.96	3.01	0.83	3.32	מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות
0.727	0.37	4.21	0.41	4.24	עמדות סביבתיות
0.905	0.48	4.53	0.51	4.54	א-אחריות אישית לשמירה על הסביבה
0.881	0.56	3.93	0.63	3.92	ב-הפחתת מפגעים ע"י חקיקה / ענישה
0.205	0.60	4.20	0.57	4.34	ג-הסיבה לבעיות סביבתיות
0.790	0.53	4.20	0.59	4.17	ד-תרומת ארגונים ירוקים / פרויקטים למען איכות הסביבה
0.847	0.73	4.18	0.71	4.21	נכונות לפעילות סביבתית

התפלגות המשתנה רצון למעורבות/מעורבות בפרויקט סביבתי:

ההתפלגות של המעורבות או רצון למעורבות אישית בפרויקט סביבתי, רוב גורף מהנחקרים לא מעורבים בפרויקטים סביבתיים (82%) ורובם היו רוצים להיות מעורבים (60%). (טבלה מס' 11)

טבלה מס' 11: התפלגות המשתנה רצון למעורבות/מעורבות בפרויקט סביבתי. (N=123)

לא	כן	
101 (82%)	22 (18%)	האם אתה מעורב/משתתף באופן אישי בפרויקט/נושא סביבתי בכפר?
44 (40%)	66 (60%)	האם אתה רוצה להיות מעורב/משתתף באופן אישי בפרויקט/נושא סביבתי בכפר?

מידת הנכונות לפעילות סביבתית:

חלק זה בדק נכונות לפעול למען הסביבה אצל התושבים על פי סולם ליקרט (בין 1- אינני מוכן ועד 5- מוכן תמיד). בטבלה מס' 12 מוצגים ממוצעי מידת נכונותם לפעילות סביבתית של התושבים. ממוצע גבוה משמעותו נכונות לפעילות סביבתית גבוהה. חלק גדול מהתושבים עם מידת נכונות לפעילות סביבתית גבוהה, כלומר הצהרת הנכונות לפעילות סביבתית היא מאד גבוהה לגבי כל הסעיפים. הפעילות לחסוך במים בשימוש ביתי ולחסוך בחשמל קבלה ממוצע הכי גבוה, והפעילות לפעול בארגון ירוק קיבלה ממוצע הכי נמוך.

טבלה מס' 12: מידת הנכונות לפעילות סביבתית. (N=123)

סטיית תקו	ממוצע	N=123 נכונות לפעילות
1.18	4.01	לדווח לרשות המקומית על מפגעים סביבתיים
1.15	4.11	להביא חומרים (כמו : עיתונים, בקבוקי פלסטיק) למרכזי איסוף למחזור
1.16	4.10	למחזר בקבוקי שתייה עלפי חוק הפיקדון
0.99	4.31	להשתתף במבצע לניקיון וטיפול מקומות ציבוריים
0.69	4.68	לחסוך בחשמל על ידי כיבוי אורות ומכשירי חשמל כשאננם בשימוש
0.6	4.71	לחסוך במים בשימוש ביתי (למשל : סוגר את הברז בזמן צחצוח שיניים , בהדחת כלים ועוד)
0.85	4.44	להעיר לאנשים המשליכים לכלוך ברחוב או פוגעים בסביבה בדרך כלשהי
1.09	4.09	להעדיף מוצרים ירוקים כמו "מוצרים ממוחזרים "
1.26	3.78	לפעול בארגון ירוק
1.18	3.98	להיות מעורב בנקיטת צעדים למציאת פתרון למפגע סביבתי מקומי
1.38	3.88	להשתתף בהפגנה או עצומה נגד מפגע סביבתי

התפלגות המודעות לבעיות סביבתיות מקומיות:

חלק זה בדק מודעות לבעיות מקומיות בתוך הכפר, השאלות התייחסו לבעיות בסביבת המגורים של התושבים, הנבדק התבקש לענות על השאלות ב- נכון, לא נכון או לא יודע. בטבלה מס' 13 מוצגים ממוצעי התפלגות התשובות של 10 השאלות בקטגוריה המודעות הסביבתית המקומית. הבעיה המקומית " הזנחת מבנים נטושים מהווה סכנה להפצת מכרסמים וזוחלים" קבלה אחוז הכי גבוה של המשיבים נכון (95%) והבעיה " קניית מוצרים איכותיים גורמת להפחת פסולת" קבלה אחוז הכי נמוך של המשיבים נכון (45%) והיא גם הבעיה עם האחוז הגבוה של המשיבים לא נכון(33%) כמו כן היא הבעיה עם האחוז הכי גבוה שלא ידעו עליה (22%).

טבלה מס' 13: התפלגות התשובות בקטגוריה המודעות לבעיות סביבתיות מקומיות (N=123)

מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות	מס' העונים תשובה נכונה	% המשיבים נכון	מס' העונים תשובה לא נכונה	% המשיבים לא נכון	מס' הלא יודעים	% הלא יודעים
שימוש בתחבורה ציבורית במקום תחבורה פרטית יכולה להפחית את התחממות כ"א	97	79%	9	7%	17	14%
דיר כבשים שנמצא בשכונת מגורים הוא לא מפגע סביבתי	89	72%	17	14%	17	14%
הזנחת מבנים נטושים מהווה סכנה להפצת מכרסמים וזוחלים	117	95%	2	2%	4	3%
שריפת פסולת בשכונה היא דרך יעילה להיפטר ממנה	89	72%	29	24%	5	4%
עידוד תחבורה ציבורית בכפר מפחיתה זיהום האוויר	100	81%	16	13%	7	6%
שימוש במגברי קול פוגע בחוש השמיעה	89	72%	19	15%	15	12%
הקמת נגרייה בשכונת מגורים לא מהווה מפגע סביבתי	84	68%	24	20%	15	12%
קניית מוצרים איכותיים גורמת להפחת פסולת	55	45%	41	33%	27	22%
הקמת אנטנות סולריות באזור מגורים מגבירה שיעור התחלואה	111	90%	9	7%	3	2%
השלכת פסולת בשולי הכפר אינה גורמת נזק לתושבים	104	85%	13	11%	6	5%

התפלגות המודעות לבעיות סביבתיות גלובליות:

חלק זה בדק מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות, הנחקר התבקש לבחור אחת מתוך חמש אפשרויות בסולם ליקרט (בין 1- אף פעם לא שמעתי על זה ועד 5- אני בקיא בנושא ויכול לדבר עליו בפירוט). בטבלה מס' 14 מוצגים ממוצעי מידת בקיאותם של התושבים בנושאים גלובליים. ממוצע גבוה משמעותו בקיאות גדולה בנושא הסביבתי הגלובלי. הנושא " נזקי בריאות כתוצאה מהחור באוזון וחשיפה לשמש" ו " הקשר בין צריכת חשמל לזיהום אוויר" קבלו ממוצע הכי גבוה, ונושאים "קומפסט", "צדק סביבתי", "קיימות", "חזון ירוק" קיבלו ממוצע הכי נמוך. כאשר בסולם ליקרט 3 = "אני יודיע קצת על הנושא ויכול להסביר באופן כללי".

טבלה מס' 14: התפלגות התשובות בקטגוריה מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות. (N=123)

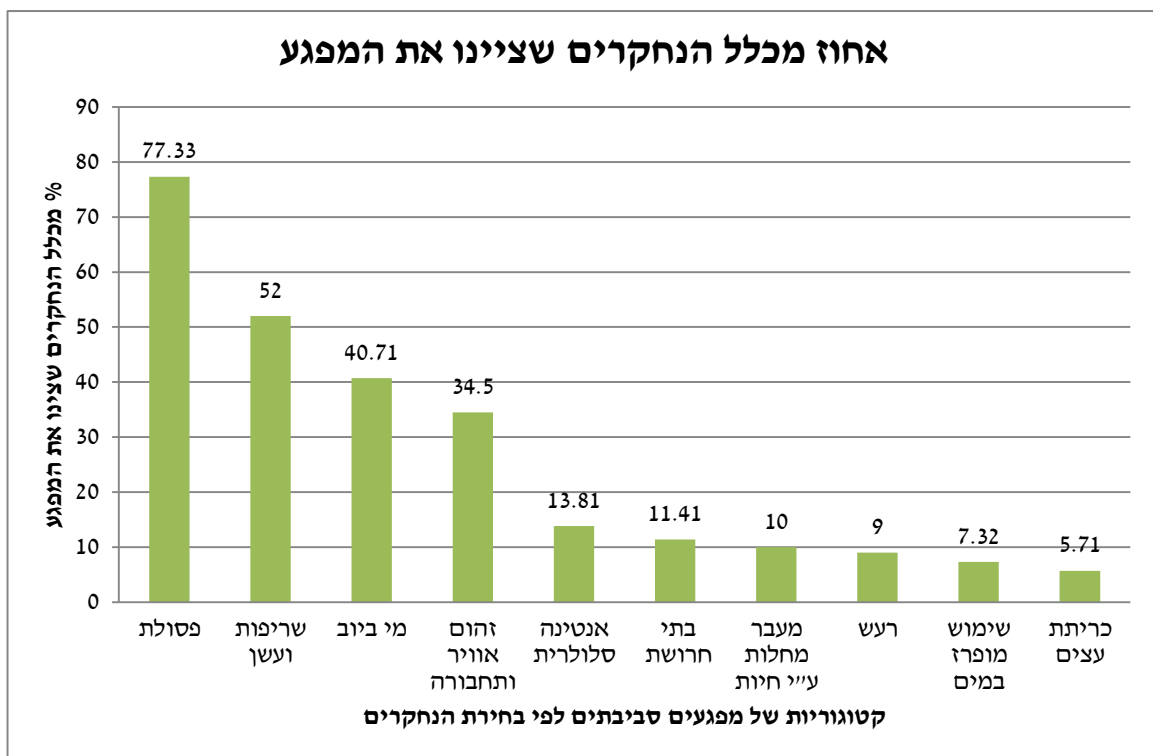
מודעות גלובלית	ממוצע	סטיית תקן
התחממות כדור הארץ	3.31	1.14
קומפסט	2.26	1.44
תרבות הצריכה כבעיה סביבתית	3.12	1.32
נזקי בריאות כתוצאה מהחור באוזון וחשיפה לשמש	3.76	1.07
הקשר בין צריכת חשמל לזיהום אוויר	3.54	1.26
צדק סביבתי	2.69	1.47
רעש כמפגע סביבתי	3.68	1.18
קיימות	2.37	1.39
חזון ירוק	2.97	1.35

תוצאות הניתוח האיכותני לשאלות פתוחות (חלוקה לקטגוריות):

שאלה מס' 7 בשאלון סקר:

הנחקרים התבקשו למנות שלושה מפגעים סביבתיים בכפר, בגרף מס' 1 מוצגים אחוזי המפגעים הסביבתיים שבחרו הנחקרים. המפגע הסביבתי שקבל אחוז הכי גבוה הוא מפגע ה- "פסולת" (77.33%), אחריו מפגע "השריפות והיווצרות עשן" (52%), במפגעים "רעש", "שימוש מופרז במים", "כריתת עצים" התקבלו אחוזי בחירה הכי נמוכים (פחות מ 9%).

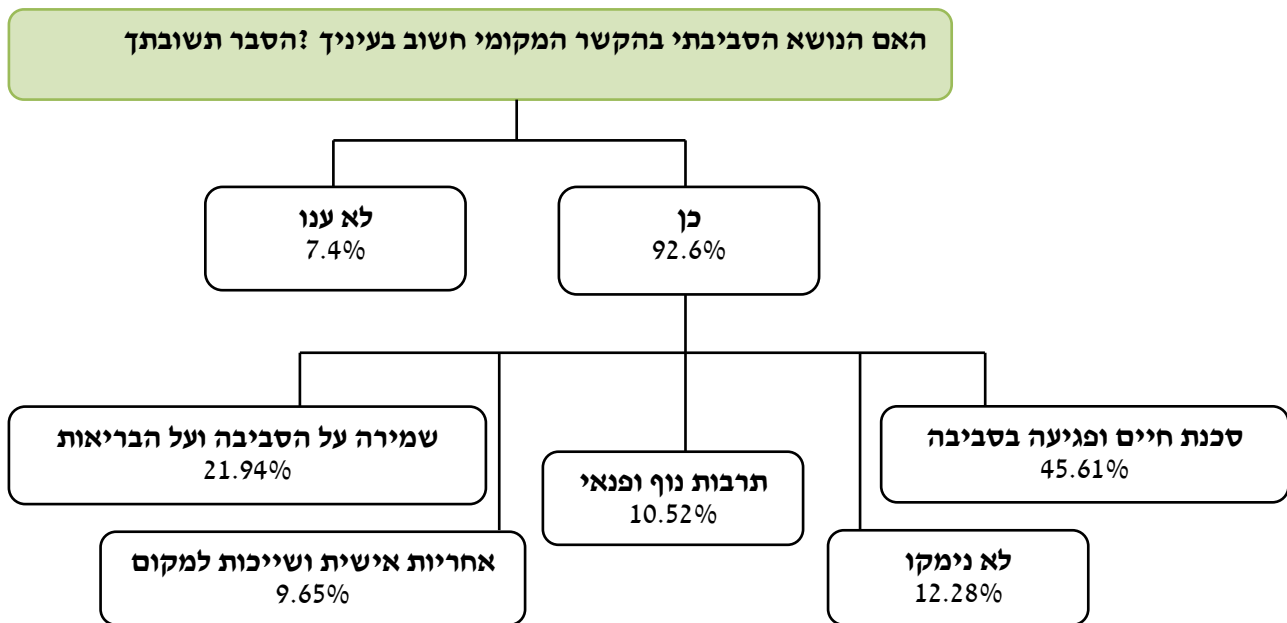
גרף מס' 1: אחוז מכלל הנחקרים שצינו את המפגע. (N=123)

שאלה 6 בשאלון: האם הנושא הסביבתי בהקשר המקומי חשוב בעיניך? הסבר תשובתך

מספר התושבים שענו על שאלה זו הוא 114 והם מהווים 92.6% מכלל הנבדקים והם גם אלה שענו בחיוב על השאלה, כלומר הסביבה בהקשר המקומי חשובה בעיניהם. 9 מהתושבים לא ענו על השאלה והם מהווים 7.4% מכלל הנבדקים. (לוח מס' 1)

לוח מס' 1: תוצאות הניתוח האיכותני לשאלה פתוחה (חלוקה לקטגוריות)

לאחר פילוח התשובות של החשיבות הנושא הסביבתי המקומי על פי קטגוריות, מלוח מספר 1 עולה שרוב התושבים חושבים שהסיבה העיקרית לחשיבות הנושא הסביבתי המקומי הוא בגלל סכנת חיים ופגיעה בסביבה והם מהווים 45.61% מכלל העונים, יש לציין שחלק מהנבדקים שענו בחיוב על שאלה זו לא נימקו את תשובתם והם מהווים 12.28%.

להלן הציטוטים של התושבים שענו בחיוב לשאלה זו על פי קטגוריות:

סכנת חיים ופגיעה בסביבה

"כי כל הזיהומים הנמצאים בסביבת מאורינו מסופו של דבר חוזרים אלינו ופוגעים בנו"

"כף פגיעה בסביבה פוגעת בתושבים מהקטן לגדול ומהווה סכנה על חיינו"
"כאשר שואלים על ליהומי סביבה כמו ליהוט אוויר, מיט, פסולת, סכנת אנטנות
סלולריות זה מוזה לך חרדה, פוגע ומסכן חיי משפחתי וקרובים שלי"
"הסביבה מפגיעה באופן ישיר על חיי יום יום שלנו וכך הליהומים פוגעים בנו לכן
חשוב לשמור על הסביבה"

שמירה על הסביבה ועל הבריאות

" כי חשוב לשמור על סביבה נקייה יפה ועל בריאות התושבים ממחלות"
" הסביבה היא חלק בלתי נפרד מחינוך וכך שינוי בה מפיץ עלינו מחינה נפשית
ופיזית וחשוב לשמור עליה"
"חשוב לשמור על סביבה מכף סכנות הליהוט כי כך אנחנו שומרים על בריאות האדם
והנפש וחיים בלי פחד ומתח"
" אני חיי בסביבה זו וחשוב לי לחיות במקום נקי יפה בטוח ללא מחלות וסרטן"

תרבות נוף ופנאי

"הסביבה הנקייה היפה הירוקה נותנת לי תחושת רוגע נפשי, חן לצניינים וחיים
רדואים"
"הסביבה בשפילי מאוד חיונית. מקום יפה, רחובות נקיים, אנים ציבוריים מרהיבים
עושים את הבן אדם רדוע נפשית ומאפשרים לו הזמן והמקום לחשוב בצורה חיונית
וכך ניתן לברר את הצבודה שלנו בצורה הכי טובה"
" סביבה נקייה מליהומים ונוף יפה נותנים לי נחת נפשי ומאפשר לי ליהנות מהטבע
ומהנוף "
"אני מצדיף להסתכל על סביבה נקייה ירוקה בעצת נוף, זה מרענן אותי ומאפשר לי
לחיות במקום מתורבת"

אחריות אישית ושייכות למקום

"חשוב מאוד לשמור על הסביבה ולהעביר את המודעות אל התושבים, וזה הופך
הסביבה לירוקה יפה ונקיה, וכך נעביר את האחריות השייכות למקום והשמירה על
הסביבה"

"סביבה נקייה יפה בלי זיהומים מזכירה תחושת השייכות והאהבה למקום ומציחה
תושבים אחראים ואכפתיים"

"שמירה על הסביבה היא חלק מהחינוך והתרבות שלנו, סביבה שלי מסקפת מה אני
ומה התרבות שלי"

"מאוד חשוב לי לחנך ולהדריך את ילדי איך נשמור על הסביבה ביחד כק הם ילמדו
איך להיות אחראים ולמנוע את הזיהומים"

שאלה 8 בשאלון: איך לדעתך יוכל כל אחד מהבאים להביא לשיפור "איכות הסביבה" בכפר קאסם?

א-תושבים ב-עירייה ג-ממשלה ד-מערכת החינוך

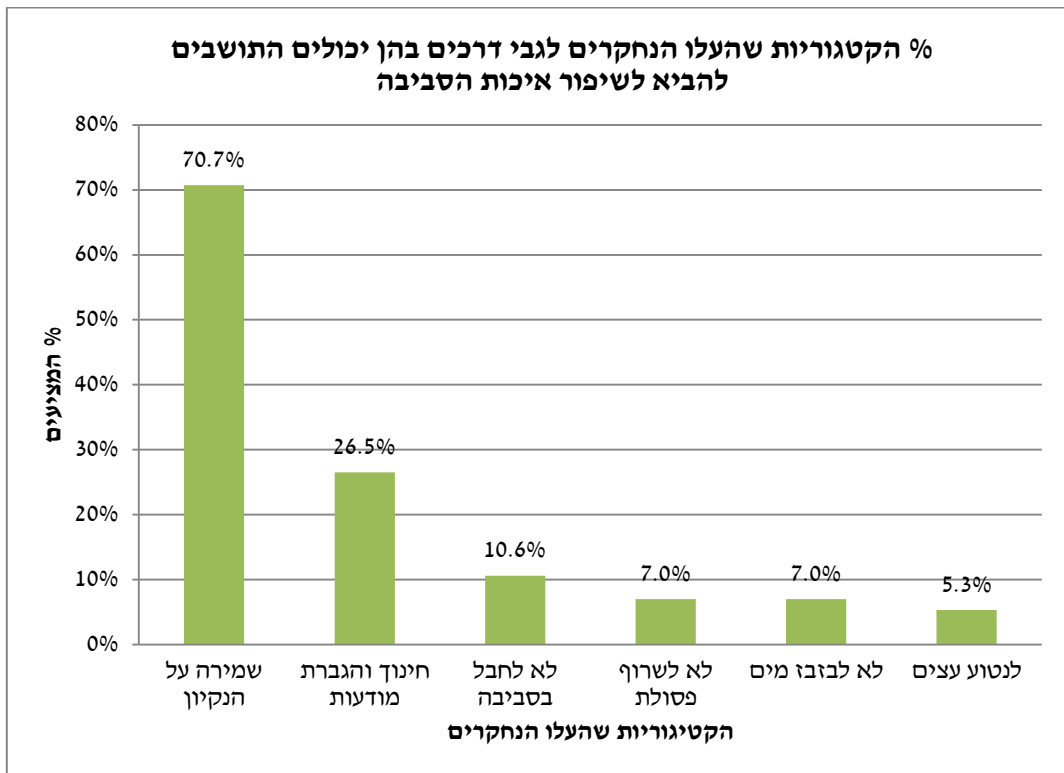
מספר הנחקרים שענו לשאלה זו הוא 113 מתוך 123 והם מהווים 92% מכלל הנבדקים. מכל סעיף עלה כמה קטגוריות לפי הפירוט הבא: (טבלה מס'15)

טבלה מס' 15: אחוז המציעים שהעלו את הקטגוריות לגבי דרכים בהן יכולים התושבים, העירייה, הממשלה ומערכת החינוך להביא לשיפור איכות הסביבה

א-תושבים	ב-עירייה	ג-ממשלה	ד-מערכת החינוך
שמירה על הניקיון 70.7%	הגברת פעילות ניקיון 35.4%	הגדלת התקציב לעירייה 44.2%	הגברת המודעות 73.5%
חינוך והגברת מודעות 26.5%	עידוד התושבים לשמירה על הסביבה 26.5%	חקיקת חוקים 31.8%	הקמת פעילויות, הדרכה, הסברה, הרצאות 39%
לא לחבל בסביבה 10.6%	ענישה 19.5%	ענישה 29.2%	שילוב הנושא הסביבתי במערכת שעות 8.9%
לא לשרוף פסולת 7%	פתרון בעיות בסביבה 17.7%	הגברת המודעות 19.5%	
לא לבזבז מים 7%	פיזור פחיות זבל ופינות מחזור 12.4%		
לנטוע עצים 5.3%	עיצוב ותחזוקה 10.6%		

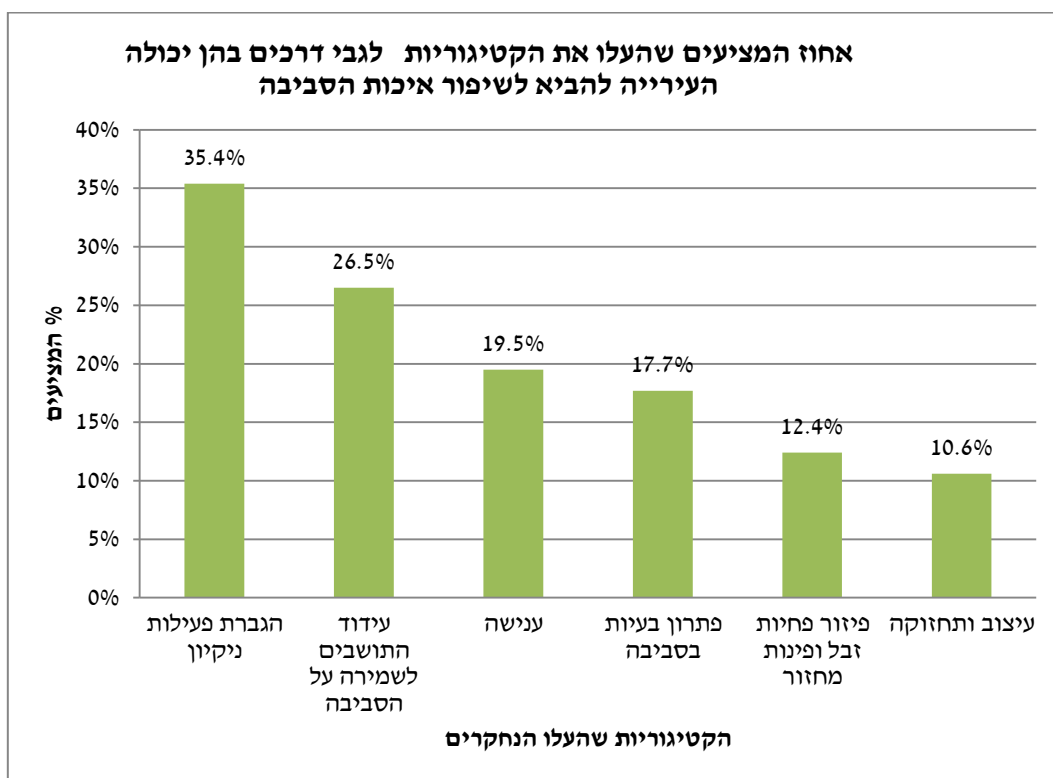
את התשובות לשאלה איך לדעתך יכולים התושבים להביא לשיפור "איכות הסביבה" בכפר קאסם? ניתן לקבץ בשש קטגוריות, כאשר הקטגוריה שקבלה רוב היא "שמירה על הניקיון" (70.7%), אחריה קטגוריה "חינוך והגברת מודעות" שקבלה 26.5%, שאר הקטגוריות קיבלו פחות מ 10.6%. (גרף מס' 2)

גרף מס' 2: אחוז המציעים שהעלו את הקטגוריות לגבי דרכים בהן יכולים התושבים להביא לשיפור איכות הסביבה

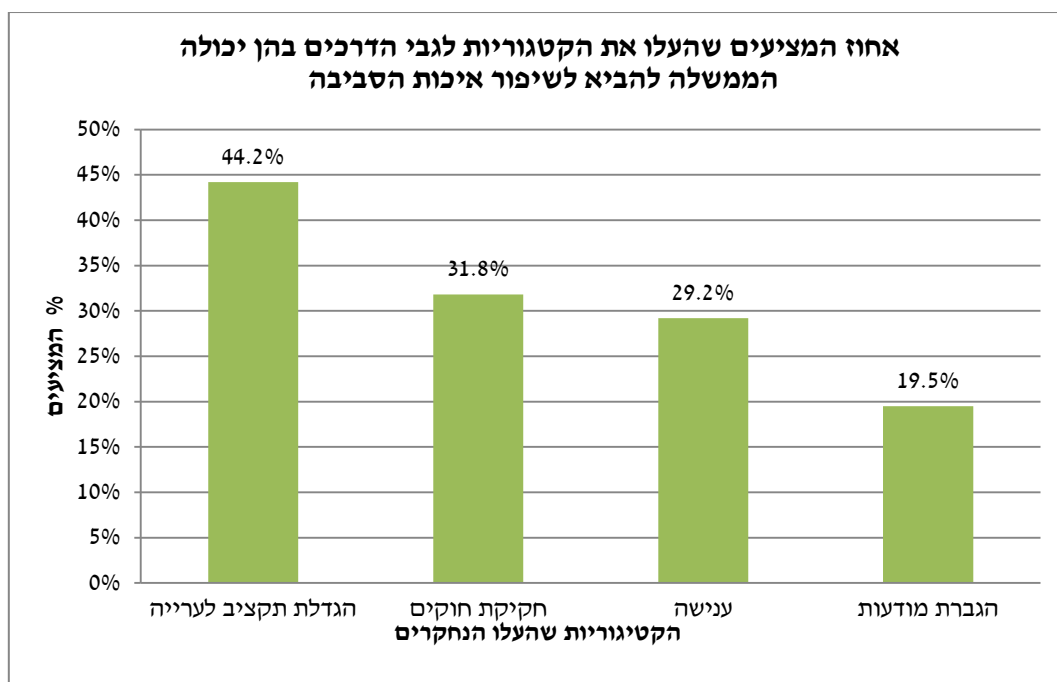
את התשובות לשאלה איך לדעתך יכולה העירייה להביא לשיפור "איכות הסביבה" בכפר קאסם? ניתן לקבץ בשש קטגוריות, כאשר הקטגוריה "הגברת פעילות ניקיון" קיבלה 35.4%, אחריה קטגוריה "עידוד התושבים לשמירה על הסביבה" שקבלה 26.5%. שאר הקטגוריות קיבלו פחות מ-19.5% (גרף מס' 3)

גרף מס' 3: אחוז המציעים שהעלו את הקטגוריות לגבי דרכים בהן יכולה העירייה להביא לשיפור איכות הסביבה

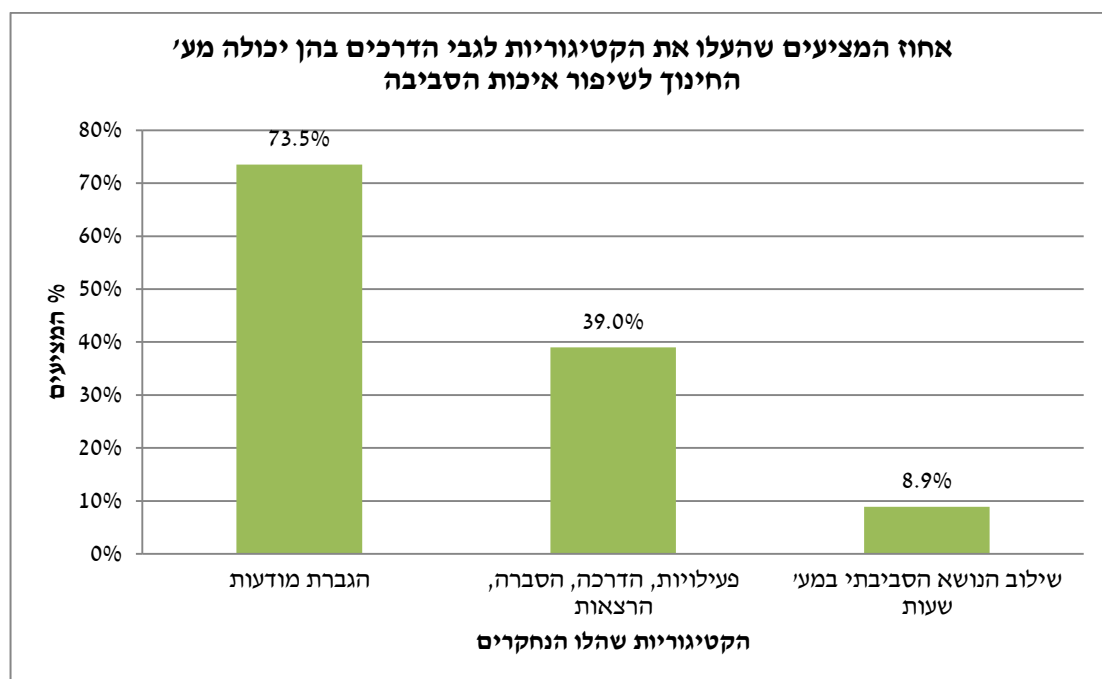
את התשובות לשאלה איך לדעתך יכולה הממשלה להביא לשיפור "איכות הסביבה" בכפר קאסם? ניתן לקבץ בארבע קטגוריות בסעיף זה, כאשר הקטגוריה "הגדלת תקציב לעירייה" קיבלה רוב (44.2%), אחריה קטגוריה "חקיקת חוקים" שקבלה 31.8%, אחריה קטגוריה ענישה עם 29.2% והקטגוריה שקיבלו הכי פחות היא הגברת מודעות (19.5%). (גרף מס' 4)

גרף מס' 4 : אחוז המציעים שהעלו את הקטגוריות לגבי הדרכים בהן יכולה הממשלה להביא לשיפור איכות הסביבה

את התשובות לשאלה איך לדעתך יכולה מערכת החינוך להביא לשיפור "איכות הסביבה" בכפר קאסם? ניתן לקבץ בשלוש קטגוריות בסעיף זה, כאשר הקטגוריה "הגברת מודעות" קיבלה רוב (73.5%), אחריה קטגוריה "הקמת פעילויות, הדרכה, הסברה, הרצאות" שקבלה 39% והקטגוריה שקיבלה הכי פחות היא "שילוב הנושא הסביבתי במערכת השעות" (8.9%). (גרף מס' 5)

גרף מס' 5 : אחוז המציעים שהעלו את הקטגוריות לגבי הדרכים בהן יכולה מערכת החינוך להביא לשיפור איכות הסביבה

דיון

במאמרם של טל ועמיתים (2007) הם מציינים ש: "חשיבותה של אוריינות הסביבתית כחלק מאסטרטגיה לאומית לאיכות הסביבה מוכרת בעולם כולו" (עמ' 2). על רקע היותה של ישראל מדינה רב תרבותית שחמישית מאזרחיה הם ערבים, ישנה חשיבות מרובה לאיסוף נתונים רלוונטיים לגבי המגזר הערבי על מנת שניתן יהיה להבנות אסטרטגיה יעילה לאיכות הסביבה שתהיה מותאמת כראוי גם למאפייני מגזר זה. לשם כך, נאספו נתונים במחקר הנוכחי באמצעות שאלוני דיווח עצמי בקרב 123 מתושבי כפר קאסם, שנועדו להעניק הבנה רחבה אודות תמונת המצב הסביבתית בכפר.

למחקר זה חשיבות מרובה, לתפישתי, הן בהיבט הסביבתי, אך גם בהיבט החברתי הרחב יותר. שכן, במחקר שהשווה עמדות של תלמידי כיתה ח' והסגל החינוכי מהמגזר הערבי והיהודי כלפי פרויקט סביבתי משותף שקיימו בצפון הארץ (Tal & Alkahr, 2009) נמצאו הבדלים בין המגזרים, וביניהם לדוגמה, הנתון שתלמידי המגזר הערבי, בניגוד לתלמידים היהודים, הדגישו את הקונפליקט בין הרשויות לאזרח. על סמך זה ועל סמך תגובות המבוגרים שהשתתפו בפרויקט, החוקרות מבססות את האמירה כי המגזר הערבי מרגיש מודר מהמרחב הציבורי בישראל, ולתחושה זו השלכות גם על הנושא הסביבתי, שנושא בחובו קונפליקט לא פשוט בעבור ערביי ישראל. למעשה, החוקרות נשענות על מחקרים אחרים שעסקו בהשוואה בין-תרבותית ומצאו, כי המיעוט הערבי בישראל מקיים נקודות דמיון רבות עם מיעוטים אמריקאים אורבאניים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך, משום ששתי האוכלוסיות מתמודדות עם סוגיות של פגיעה בזכויות אזרח, עוני ותשתיות בלתי מספקות במערכת החינוך. רוצה לאומר, שאני מסכימה עם הקו שנוקטות החוקרות, שישנו קשר הדוק בין סוגיות סביבתיות, צדק אזרחי וכוח פוליטי. ולכן, הענקת קול למגזר הערבי במסגרת המחקר הסביבתי הוא בעל ערך מדעי וחברתי בו זמנית- כך המחקר נשאר נאמן לצביונה הרב-תרבותי של מדינת ישראל, ומעניק מרחב לאוכלוסייה זו המנושלת לעיתים קרובות מהשמעת קול במרחב הישראלי הפיזי והסמלי. ומעבר לזה, הבנת וזיהוי המאפיינים של המגזר הערבי בפן הסביבתי-חברתי יאפשר לקיים שיתוף פעולה יהודי-ערבי פורה ומוצלח יותר בפרויקטים סביבתיים משותפים בעתיד.

אם כן, במחקר נבדקה קודם כל רמת האוריינות הסביבתית הכללית של תושבי הכפר על פי המדדים השונים של אוריינות. בהעמקת ההבנה של כל מדד לחוד של אוריינות סביבתית עלו ממצאים מעניינים: לדוגמה, במדד נכונות לפעול- עלתה תמונת מצב לפיה ישנה נכונות גבוהה לפעול בכל המדדים של פעילות סביבתית, ובפרט במה שנוגע להתנהלות הביתית המידית (לחסוך חשמל ומים בשימוש ביתי). הנכונות לפעול בארגון ירוק הייתה גם היא גבוהה, אך הכי נמוכה יחסית לאחרים. נראה ששתי ההתנהגויות הסביבתיות שנמצאו כגבוהות ביותר אינן דורשות מאמץ רב ומלוות ברווח כלכלי לנוקטים בהן, כמו גם זכות לעידוד בכלי התקשורת – ממצא זה זהה לממצא שעלה במאמר של טל ועמיתים (2007) שבדק עמדות והתנהגויות סביבתיות בקרב תלמידי ביי"ס יהודים וערבים, כך שסביר שהוא מייצג מגמה חברתית רחבה יותר.

באשר לרמת מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות (טבלה מס' 13) – ישנה שונות גדולה בהתפלגות התשובות בין הסעיפים השונים: בעוד שאחוז המשיבים נכונה על ההיגד "הזנחת מבנים נטושים מהווה סכנה להפצת מכרסמים וזוחלים" היה הגבוה ביותר (95%), הרי ש"קניית מוצרים איכותיים גורמת להפחתת פסולת" קיבלה אחוז הכי נמוך של המשיבים נכון (45%). דהיינו,

התנהגות צרכנית נמצאה כנקודת תורפה סביבתית של המדגם באשר לרמת המודעות הסביבתית המקומית. כלומר, מדד זה של מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות שהוא תת קטגוריה של משתנה אוריינות סביבתית מקיים חוסר אחידות בין סעיפיו השונים, ועל רקע המהימנות הנמוכה שלו במחקר זה – יש מקום לעיבוד נוסף של המשתנה על מנת להבין איך הוא מורכב ואיך ניתן להעלות את המהימנות הפנימית שלו. באשר לרמת מודעות לבעיות סביבתיות גלובאליות – שוב נמצא שהסעיפים שמתייחסים לסוגיות שקיבלו חשיפה תקשורתית, דוגמת החור באוזון והקשר בין שימוש בחשמל וזיהום אוויר – הם אלו שבהם הציונים היו הגבוהים ביותר, לעומת נושאים פחות בולטים תקשורתית דוגמת קומפוסט, צדק סביבתי וחזון ירוק.

תמונת המצב העולה מן הממצאים מורכבת: לתושבי כפר קאסם מודעות בינונית לבעיות סביבתיות מקומיות וגלובאליות, אך העמדות הסביבתיות והנכונות לפעילות סביבתית לעומת זאת הן גבוהות. ממצא זה נמצא בהתאמה עם ספרות מקצועית, ולפיה במגזר הערבי על פי המחקר של נגב ועמיתים (2009), רוב בתי הספר לא נחשפים או נחשפים מעט מאוד לנושא הסביבה ועל כן המודעות היא נמוכה, ועם זאת, בהתאם לממצאי נאסר ועמיתים (2002) רווחות במגזר הערבי עמדות פרו- סביבתיות כפי שניתן לראות גם במחקר הנוכחי. אך הואיל ואין להסיק מעמדות חיוביות או נכונות לפעול גבוהה על התנהגות בפועל, נדרשו בדיקות נוספות לגבי מידת מעורבות פעילה בקרב הנחקרים. בהמשך לדברים אלו אכן נמצא שעל אף שרוב המדגם הביע רצון להיות מעורב בפרויקט סביבתי- הרי שרובו לא היה מעורב בפרויקט כזה בפועל, מה שאכן מחזק את הספרות שישנה אודות הפער בין עמדות חיוביות כלפי הסביבה ובין התנהגות פרו- סביבתית בפועל בקרב אוכלוסיות שונות, דוגמת בני נוער יהודים, ערבים ודרוזים, ולא רק בקרב מבוגרים במגזר הערבי (לדוגמה, יעבץ ועמיתים, 2011).

ממצאים אלו מחזקים את דבריהם של הואנג, קים וג'ינג (Jeng & Hwang, Kim, 2000) בתוך יעבץ ועמיתים, (2011) לגבי מודעות כמשתנה קוגניטיבי, שעל אף חשיבותו – אינו מבטיח התנהגות סביבתית אחראית (Wilke & Hungerford, Peyton, 1980; Hwang et al., 2000) בתוך יעבץ ועמיתים, (2011).

ממצאים אלו גם דומים לממצאים שעלו במחקרים שנעשו בקרב סטודנטים במדינות ערב, שהעידו שקבוצות הנחקרים מביעות עמדה אוהדת לסוגיות סביבתיות, אך הביטוי ההתנהגותי בפועל לא עמד בקורלציה עם עמדות אלו (Oweini & Hourri, 2006) (Alibeli et al., 2011). להלן ממצאים שעלו בבדיקת מתאמים בין המדדים השונים של המשתנה המורכב אוריינות סביבתית – נמצא שיש מתאם חיובי מובהק בין רוב המדדים השונים של אוריינות סביבתית: המתאם הגבוה ביותר נמצא בין נכונות לפעול ובין מודעות לבעיות סביבתיות גלובאליות, לאחר מכן המתאם בין נכונות לפעול ובין עמדות סביבתיות, כאשר מדד עמדות משתייך לקטגוריה האפקטיבית, המייצגת את תפיסת הפרט את יכולתו להוביל לשינוי בסביבה באמצעות התנהגותו האישית, וכן תחושת אחריות כלפי הסביבה (Miller, & Volk, 1990; Peyton & Hungerford, 1980) בתוך יעבץ ועמיתים, (2011). אילו הם מרכיבים חיוניים בתיווך והנעה של הפיכת ידע סביבתי להתנהגות סביבתית אחראית. באשר למשתנה נכונות לפעול, הרי שאין נתונים חד משמעיים באשר למתאם חיובי מובהק בין כוונות לפעול ובין התנהגות בפועל (יעבץ ועמיתים, 2011), ועל כן חשוב לבדוק הן את הכוונות עצמן והן את ההתנהגות בפועל על בסיס מעורבות

פעילה הלכה למעשה בפרויקט סביבתי. נמצא גם מתאמים נמוכים יותר אך מובהקים בין עמדות סביבתיות ובין מודעות לבעיות סביבתיות גלובלית, כמו גם בין עמדות סביבתיות למודעות לבעיות סביבתיות מקומיות. נראה, אם כן, שהמשתנה אוריינות הוא אכן משתנה קוהרנטי מבחינת המדדים שהוא מקיים בתוכו, אך בהסתייגות אחת חשובה: ממצא מעניין שעלה הוא שמודעות לבעיות סביבתיות מקומיות הוא יוצא דופן בתוך מדדי האוריינות משום שכאמור, אינו מקיים מתאם מובהק עם מודעות לבעיות סביבתיות גלובליות או למדד נכונות לפעול, אלא רק עם עמדות סביבתיות. את הממצא הזה ניתן להסביר באמצעות אחת ממגבלות המחקר, שכן המהימנות של מדד מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות התגלה כנמוך משמעותית יחסית לאחרים (אלפא קרוונבאך בשיעור 0.377), וזוהי אכן אחת ממגבלות המחקר הבולטות. על כן, להעמקת ההבנה של המדד מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות - נדון בהמשך גם בממצאים שעלו מהחלק האיכותני בשאלון שבו נשאלו שאלות שהתמקדו בתפישת התושבים בכפר קאסם את הבעיות הסביבתיות המקומיות כמו גם דרכים מקומיים לפתור אותם לתפישתם.

בנוסף, בבדיקת המתאמים בין רצון למעורבות בפרויקט סביבתי ובין משתני רקע- רק השכלה אקדמאית ומקצוע ההוראה קיימו מתאם עם הרצון למעורבות, ונמצא שאקדמאים הראו מודעות גבוהה יותר לבעיות סביבתיות גלובליות- מה שעולה בקנה אחד עם ספרות קודמת שהראתה שהשכלה או מקצוע ההוראה אכן נמצאים במתאם עם עמדות סביבתיות חיוביות יותר (לדוגמה, גולדמן ועמיתים, 2008; Marx et al., 2010). מעבר לזה, נמצא שגיל או מגדר אינם משפיעים בהכרח על רמת אוריינות - הממצאים האלו מצטרפים לוויכוח לגבי השפעת מגדר על הסוגיה הסביבתית, ומחזקים את ממצאיו של הייס (Hayes, 2001) על כך שאין קשר בין מגדר ובין עמדות והתנהגות סביבתית. עם זאת, הם עומדים בניגוד לספרות מחקרית קודמת שטענה כי לגיל השפעה על סוגיה זו, ושנשים צעירים בד"כ מביעים אכפתיות גבוהה יותר ממבוגרים בסוגיות סביבתיות (לדוגמה, Howell et al., 1992).

בתשובה לשאלה: 'האם הנושא הסביבתי בהקשר המקומי חשוב בעיניך?' - כמעט כל המדגם ענה בחיוב (92%) ואיש לא ענה בשלילה, אלא ששאר המדגם נמנע מלענות על השאלה. משמעות ממצאים אלה הינה, שיש להמשיך ולחקור מדוע כ-8% מהמדגם אינו רואה בנושא הסביבתי בהקשר המקומי כסוגיה חשובה, ועל רקע זה - לבדוק מה יכול להביא לשינוי חיובי בהיבט זה. מה עוד, שייתכן ותשובותיהם החיוביות של התושבים מעידות גם על נטייה לרצייה חברתית, ואינה בהכרח משקפות נאמנה את תחושותיהם בנושא. בנוסף, בניתוח התשובות לשאלה: 'למה חשוב הנושא הסביבתי בהקשר המקומי בעיניך?' על פי החלוקה לקטגוריות - הופיעו הקטגוריות הבאות בסדר עדיפות יורד: פגיעה בסביבה מהווה סכנת חיים, כמו גם: שמירה על הבריאות, תרבות נוף ופנאי, וכן אחריות אישית ושייכות למקום. דהיינו, חשיבות הסוגיה הסביבתית היא בהיבט אישי וחברתי גם יחד תוך כדי מתן עדיפות להיבט האישי של נזק פיזי ישיר שעלול להיגרם לנחקרים (לתפישתם) אם לא ישמרו על הסביבה.

בנוסף, כשנשאלו הנחקרים: "איך לדעתך יוכל כל אחד מהבאים להביא לשיפור "איכות הסביבה" בכפר קאסם? הרי שלגבי תושבים - מופו הקטגוריות הבאות בשיעורים הולכים ויורדים בתשובותיהם של הנחקרים: שמירה על ניקיון בפער גדול ומשמעותי משאר הקטגוריות האחרות (70.7%) לעומת חינוך והגברת מודעות (26.5%), לא לחבל בסביבה, לא לשרוף פסולת, לא לבזבז מים

ולנטוע עצים. לגבי העירייה – מופו הקטגוריות: הגברת פעילות ניקיון, עידוד תושבים לשמירה על הסביבה, ענישה, פתרון בעיות בסביבה, פיזור פחי זבל ופינות מחזור, עיצוב ותחזוקה. לגבי הממשלה- מופו הקטגוריות: הגדלת התקציב לעירייה, חקיקה, ענישה והגברת מודעות. ולגבי מערכת החינוך - מופו הקטגוריות: הגברת מודעות, הקמת פעילויות הדרכה, הסברה והרצאות, שילוב הנושא הסביבתי במערכת השעות. כך שלסיכום, בראייה כוללת של כל ארבעת הצירים שנבדקו (תושבים, עירייה, ממשלה ומשרד החינוך) חזרה הקריאה של הנחקרים על הצורך בהגברת מודעות. נתון זה מעניין, שכן מודעות התגלתה במחקר הנוכחי כמשתנה שאינו בהכרח מעיד על התנהגות פרו- סביבתית, וכמשתנה שמקיים שונות גדולה כאשר משווים תתי הסעיפים השונים בו, כך שנשאלת השאלה: הגברת המודעות עפ"י התושבים לאיזה אלמנטים סביבתיים בדיוק? מהם הנושאים שלתפישת התושבים יש להדגיש בתחום הסביבתי? מחקרי המשך יידרשו להיות ספציפיים יותר באשר לכוונת התושבים באשר להגברת המודעות ומהם לדעתם אופנים יעילים להגברתה.

באשר למפגעים סביבתיים מקומיים שלגביהם התבקשו הנחקרים למנות שלושה – רוב המדגם התייחס לפסולת כמפגע סביבתי מקומי מרכזי, לאחר מכן כחצי מהמדגם ציין שריפות והעשן שנוצר בעקבותיהן כמפגע שני במעלה, ופחות מעשירית המדגם ציין רעש, שימוש מופרז במים וכריתת עצים כמפגע סביבתי. התושבים מראים אותה תמונת מצב כמו שמופיעה בהרבה דוחות לגבי מפגעים סביבתיים מקומיים במגזר הערבי, שהסיבות למפגעים אלו יכולים להיות: הפניית משאבים לא מספקת, העדר השקעה בתשתיות והעדר מודעות בקרב ראשי הרשויות המקומיות הערביות ותושביהם לחשיבות איכות הסביבה, זה מחזק תשובתם של הנחקרים לגבי הדרכים בהן יכולים התושבים העירייה הממשלה ומערכת החינוך להביא לשיפור איכות הסביבה. ההתייחסות השולית לשימוש מופרז במים עומדת בסתירה לנכונות הגבוהה שהביע רוב המדגם לגבי חיסכון במים, אך ייתכן והתושבים אינם רואים בכך בהכרח מפגע מקומי, אלא חלק מסוגיה רחבה יותר.

מגבלות העבודה :

אין אני מתעלמת מכך שהעיסוק במחקר הנוכחי נוגע כאמור למגזר הערבי, אך המגזר הערבי הוא מגוון במאפייניו, ועל כן המידה בה ניתן להכליל ממצאים אלו לכלל המגזר הם מוגבלים. אנחנו לא יודעים אפילו לאמר בבירור עד כמה המדגם אכן מייצג את תושבי כפר קאסם עצמו, כך שבהחלט יש צורך בנתונים נוספים על מנת שניתן יהיה לגבש המלצות חד משמעיות באשר להיבט הסביבתי במגזר הערבי. נדרשים מחקרי המשך שישוו בין ישובים ערביים באזורים שונים בארץ בעלי מאפיינים סביבתיים מגוונים יותר, דוגמת ריכוזי אוכלוסין מהמגזר הערבי המתגוררים באזורים אורבאניים לעומת כפרים, פריפריה לעומת מרכז.

מעבר לזה, כל מחקר שמשמש בשאלוני דיווח עצמי חשוף לסכנה של הטיה בממצאים על רקע מילוי הסקרים על ידי הנחקרים על פי אינטרסים אישיים או לחילופין רציה חברתית.

בנוסף, הוזכרה קודם לכן את המגבלה הנובעת מהמהימנות הנמוכה של מדד מודעות לבעיות סביבתיות מקומיות, והתגלו מגבלות נוספות על רקע סטטיסטי: לדוגמה, גם בתת קטגוריה "הפחתת מפגעים ע"י חקיקה / ענישה" בחלק ב' של השאלון נמצא מקדם מהימנות נמוך (0.288), כשהמשמעות של כך היא שהתשובות בחלקים אלה של השאלון אינן עקביות, והנשאלים כנראה לא חושבים שהשאלות הן היבטים שונים של אותה סוגיה, אלא נושאים שונים לחלוטין. מעבר לזה, ישנן אי התאמות בהערכות המדדים השונים של אוריינות סביבתית, כך שבחלק ד' ו-ה' של השאלון הנוגע למודעות סביבתית מקומית וגלובלית לא נעשה שימוש באותה סקלה: בעוד שבחלק ד' מודעות סביבתית מקומית - החוקרת היא שהעריכה את הנחקרים הרי שלעומת זאת, בחלק ה': מודעות סביבתית גלובלית - הנחקרים העריכו את עצמם.

המלצות על בסיס הממצאים:

ראשית, יש להבהיר שההמלצות הבאות מכוונות לפעילות של האגודה לצדק סביבתי בישראל, שיזמה את הפרויקט הסביבתי "חזון ירוק" ביישובי המשולש הדרומי, ובכללם כפר קאסם. הואיל ופרויקט "חזון ירוק" נועד לפתח דרכים וכלים שיסייעו להניע שינוי סביבתי בדרך של מעורבות פעילה של התושבים בשיתוף גורמים בעלי עניין ובהם נציגי הרשות המקומית ובלוויית אנשי מקצוע (אתר האגודה למען צדק סביבתי בישראל).

על כן, על רקע הפער שנמצא בין עמדות חיוביות כלפי הסביבה ובין מעורבות אקטיבית בפרויקטים סביבתיים, כמו גם הפער בין נכונות לפעול במישור הביתי המידי (חסכון בחשמל ובמים) ובין הנכונות להצטרף לארגונים ירוקים- נראה שיש מקום ברמה הלאומית והמוניציפלית להקצות משאבים נוספים, שמטרתם להעניק בולטות גדולה יותר בקרב המגזר הערבי לאספקטים של שמירה על הסביבה שאינם מוגבלים לתחום הביתי בהכרח, ולעודד תושבים להצטרף לפרויקטים סביבתיים על ידי מערך תמריצים הולם. לנוכח זה, יש מקום לעודד בקרב המגזר הערבי ובכלל אקטיביות פרו- סביבתית, ולהתאים את התכנים החינוכיים בנושא כך שישומו דגש על הפנמה ומכוונות מעשית במישור הביתי והציבורי כאחד, כך שהידע יהפוך ליישומי ולא יישאר ברמה ההצהרתית בלבד. כמו כן, יש מקום להעניק בולטות תקשורתית למגוון סוגיות חברתיות על בסיס קביעת סדר עדיפויות לאומי שהיא מותאמת למאפייני מגזרים שונים במדינת ישראל: לדוגמה, קמפיין בשפה הערבית שיעודד צרכנות נבונה לאחר שבמחקר הנוכחי צרכנות פרו- סביבתית התגלתה כנקודת תורפה בכל מה שנוגע למודעות לבעיות סביבתיות מקומיות.

כמו כן, הואיל ולסוג מקצוע (הוראה במקרה זה) ולרמת השכלה יש חשיבות רבה בכך שיש למשתנים אלו השפעה חיובית מובהקת על רצון למעורבות סביבתית – הרי שהשינוי הנדרש צריך להתקיים ברמה המערכתית המוניציפאלית והממשלתית ולהיות מלווה בתקציבים הולמים, שיוקדשו לסוגיה חשובה זו הן באספקט של שיפור התשתיות המקומיות, וכן על מנת שיותר אנשים מהמגזר הערבי יוכלו לרכוש השכלה רלוונטית ויזכו להכשרה הולמת. שכן, מהמחקר עולה שהמשכילים במגזר הערבי מעורבים יותר בנושאים סביבתיים ומביעים יותר נכונות לפעול בנושא, ולכן הם יכולים להוות את חוד החנית במאמץ הסביבתי, ויש לגייסם על מנת להפיץ את חשיבות הסוגיה בקרב כלל המגזר.

ביבליוגרפיה:

- גולדמן, ד., יעבץ, ב. ופאר, ש. (2008). אוריינות סביבתית של מתכשירים להוראה: השוואה בין סטודנטים בתחילת הלימודים ולקראת סיום לימודיהם. דו"ח מחקר שנעשה בסיוע מכוון מופ"ת.
- וורגן, י. (2010). חינוך סביבתי במערכת החינוך, הכנסת: מרכז המחקר והמידע, עמ' 1-14.
- טל, ט. ומורג, א. (2009). חינוך סביבתי וחינוך לקיימות: עקרונות, רעיונות ודרכי הפעלה. הטכניון: ירושלים.
- טל, א., גארב, י., נגב, מ., שגיא, ג. וסלזברג, א. (2007). אוריינות סביבתית במערכת החינוך בישראל. אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- טל, ט., פלד, ע., אברמוביץ, ע. (2010). דו"ח מחקר: פיתוח מאבחנים (אינדיקאטורים) לבחינת ההשפעה של פעילות בחינוך סביבתי על מודעות והתנהגות סביבתית של תלמידים בבית הספר היסודי ובתיכון, המחלקה להוראת טכנולוגיה ומדעים, טכניון, עמ' 1-44.
- יעבץ, ב., גולדמן, ד. ופאר, ש. (2011). חינוך סביבתי בתנועות הנוער. דו"ח מחקר למשרד להגנת הסביבה.
- לינדר, ז. (2011). חינוך לקיימות וחינוך סביבתי ברמה הלאומית. ביטאון מכוון מופ"ת, 45, 6-8.
- משרד החינוך. (2008). חוזר מנכ"ל משרד החינוך-החינוך הסביבתי במערכת החינוך.
- מתאני, ר. (2010). עמדות סביבתיות של מורים ערביים בבתי ספר יסודיים ועל יסודיים. עבודה לתואר M.Ed. בחינוך סביבתי, בהנחיית ד"ר בלה יעבץ, מכללת סמינר הקיבוצים.
- נאמן-אברמוביץ, א. וכץ-גרו, ט. (2006). בסיסיים חברתיים של דאגה לסביבה והתנהגות סביבתית בישראל. מגמות, 44 (4), 736-758.
- נאסר, פ., נאסר, ע. ומונסונגו, ע. (2002). מודעות, עמדות ונכונות לפעול למען הסביבה: השוואה בין סטודנטים להוראה ותלמידים יהודים וערבים. דו"ח מחקר מספר 2 היחידה למחקר והערכה, מכללת בית ברל.
- נגב, מ., גארב, י., בנשטיין, ג. (2009). דו"ח שנתי מסכם: קידום החינוך לקיימות במגזר הערבי, דו"ח למשרד להגנת הסביבה.
- Alibeli, M.A., & Yaghi A.F (2011). Exploring students' concern about water problems in five Arab States: A study on College Students. *Asian Journal of Sciences*, 2(2), 1-24.
- Arcury, Thomas A. and Johnson, Timothy P. (1987). "Public Environmental Knowledge: A Statewide Survey." *The Journal of Environmental Knowledge* 18(4): 31-37.
- Barr, S. (2007). *Factors influencing environmental attitudes and behaviors: a UK case study of household waste management*. *Environment and Behavior*, 39 (4), 435-473.

- Ewert, A., & Baker, D. (2001). *Standing for where you sit: An exploratory analysis of the relationship between academic major and environment beliefs*. *Environment and Behavior*, 33 (5), 687-707.
- Fransson, N., & Garling, T. (1999). *Environmental Concern: Conceptual Definitions, Measurement Methods, and Research Findings*, *Journal of Environmental Psychology*, 19, 369-382.
- Hayes, C. Bernadette (2001). "Gender, Scientific Knowledge, and Attitudes toward the Environment: A Cross-National Analysis." *Political Research Quarterly* 54(3): 657-671.
- Howell, S. E & Laska, S. B. (1992). The changing face of the environmental coalition: A research note. *Environment and Behavior*, 24, 134-144.
- Jones, R.E., & Dunlap, R.E. (1992). *The social bases of environmental concern: Have they changed over time?*. *Rural Sociology*, 57 (1), 28-47.
- Karol, Elizabeth (2006). "Using campus concerns about sustainability as an educational opportunity: a case study in architectural design." 14: 780-786.
- Kitzmuller, C. (2009). Environmental knowledge and willingness to change personal behavior: An American-Austrian comparison of energy use. University of Salzburg.
- Ma, X., & Bateson, D.J. (1999). A multivariate analysis of the relationship between attitude toward science and attitude toward the environment. *Journal of Environmental Education*, 31, 27-32.
- Marx, A., Carisio de Paula, I. & Sum, F. (2010). *Sustainable consumption in Brazil: Identification of preliminary requirements to guide product development and the the definition of public policies*. *A United Nations Sustainable Development Journal*, 34 (1), 51-62.
- Morrison, D.E. & Dunlap, R.E. (1986). *Environmentalism & elitism: A conceptual & empirical analysis*. *Environmental Management*, 10, 581-189.
- Oweini, A., & Hourri, A. (2006). Factors affecting environmental knowledge and attitudes among Lebanese college students. *Applied Environmental Education & Communication*, 5(2), 95-105.
- Straughan, R. & Roberts, J. (1999). *Environmental segmentation alternatives: a look at green consumer behavior in the new millennium*. *Journal of Consumer Marketing*, 16 (6), 558-575.

- Tal, T., & Alkaber, I. (2009). *Collaborative environmental projects in a multicultural society: working from within separate or mutual landscapes?*.
Cult Stud of Sci Educ. DOI 10.1007/s11422-009-9202-9.
- Tal, T., & Alkaber, I. (2009). Environmental projects of Jewish and Arab youth in Israel: the adult leaders' views. *Environmental Education Research*, 17 (2), 235–259.
- Tikka, P.M., Kutunen, M.T. & Tynys, S.M. (2000). *Effects of educational background on student attitudes, activity levels, and knowledge concerning the environment*.
Journal of Environmental Education, 31 (3), 12-19.
- Trumper, R. (2010). How do learners in developed and developing countries relate to environmental issues? *Science Education International*, 21(4), 217-240.
- Uyeki, Eugene S. and Holland, Lani J. (2000). "Diffusion of Pro-Environment Attitudes." *American Behavioral Scientist*, 43 (4): 646-662.
- UNESCO-UNEP (1978). The Tbilisi Declaration. *Connect*, 3(1), 1-8.
- UNESCO-UNEP (1992). UNCED: The Earth Summit. *Connect*, 17(2), 1-8.
- Van Liere, K. D. & Dunlap, R. E. (1980). The social bases of environmental concern: A review of hypotheses, explanations and empirical evidence. *Public Opinion Quarterly*, 44, 181-197.
- Van Petegem, P. (2007). *Conception and awareness concerning environmental education: a Zimbabwean case- study in three secondary teacher education colleges*. *Environmental Education Research*, 13 (3), 287-306.
- Zelezny, C. Lynnette (2000). "Elaborating on Gender Differences in Environmentalism." *Journal of Social Issues* 56(3): 443-457.
- Zimmermann, L. (1996). Knowledge, affect, and the environment: 15 years of research (1979-1993). *Journal of Environmental Education*, 27, 41-44.

מקורות מידע מקוונים

אתר האגודה למען צדק סביבתי בישראל : נדלה ב- 15 בנובמבר, 2011, מהאתר

<http://www.aeji.org.il/background>

אתר עמותת אזרחים למען הסביבה בגליל : נדלה ב- 15 בנובמבר, 2011, מהאתר

http://cfe.org.il:8080/CFESITE/HE/arbnrth/document_view

נספחים

נספח מס' 1- שאלון המחקר בשפה העברית

The Association of Environmental Justice in Israel (AEJI)
المنظمة للعدل البيئي האגודה לצדק סביבתי בישראל

סקר עמדות ומודעות תושבים בכפר קאסם בהקשר לחזון ירוק וסוגיות סביבתיות.

תושבים יקרים

במסגרת לימודים לתואר שני במכללת סמינר הקיבוצים, אני עורכת מחקר בתחום החינוך. **אנא ענו על כל השאלות**. השאלון אנונימי (אין צורך לרשום שם) ותשובתיכם ישמשו למטרות המחקר **בלבד**.

תרומתכם למחקר חשובה מאוד.

אני מודה לכם על שיתוף הפעולה

לינה בדיר

חלק א

נתונים אישיים

1. מין: זכר נקבה

2. גיל: _____

3. מצב משפחתי(היקף/י עיגול): רווק/ה, נשוי/נשואה, גרושה, אלמן/ה. (מס' ילדים אם יש: __)

4. מקצוע: _____ / מקום עבודה: _____

5. ההשכלה שלך: _____

שני	תואר ומעלה	תואר ראשון	על תיכוני לא אקדמי	תיכונית מלאה	תיכונית חלקית	יסודית	השכלה שלך
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

6. האם הנושא הסביבתי בהקשר המקומי חשוב בעיניך? הסבר תשובתך

7. מנה שלושה מפגעים סביבתיים בכפר.

- _____ .1
- _____ .2
- _____ .3

8. איך לדעתך יוכל כל אחד מהבאים להביא לשיפור "איכות הסביבה" בכפר קאסם?

תושבים: _____

עירייה: _____

ממשלה: _____

מערכת

החינוך: _____

9. האם אתה מעורב/משתתף באופן אישי בפרויקט/נושא סביבתי בכפר?

כן, במידה וכן, במה אתה מעורב? _____

לא, במידה ולא, האם תרצה להיות מעורב באופן אישי בפרויקט/נושא סביבתי בכפר?

כן רוצה להיות מעורב. באיזה תחום: _____

לא רוצה להיות מעורב.

חלק ב: נא דרג/י את מידת הסכמתך עם כל אחד מההיגדים הבאים, סמן/י X במשבצת המתאימה.

ממש מתנגד	לא מסכים	לי אין דעה בנושא	מסכים	מסכים בהחלט	ההיגד	
1	2	3	4	5		
☐	☐	☐	☐	☐	אני מאמין שאני יכול לתרום לאיכות הסביבה באמצעות ההתנהגות האישית שלי	10
☐	☐	☐	☐	☐	חקיקה יכולה להפחית פגיעה סביבתית	11
☐	☐	☐	☐	☐	הבעיות הסביבתיות נוצרות עקב חוסר מודעות	12
☐	☐	☐	☐	☐	הארגונים הירוקים פועלים לטובת כלל האזרחים	13
☐	☐	☐	☐	☐	חשוב מאוד לנסות ולהשפיע על דעות חברי ומשפחתי בנושאי סביבה	14
☐	☐	☐	☐	☐	ענישה לא מונעת פגיעה סביבתית	15
☐	☐	☐	☐	☐	הבעיות הסביבתיות נובעות מאי אכפתיות של אנשים	16
☐	☐	☐	☐	☐	הארגונים הירוקים תורמים להעלאת המודעות הסביבתית במגזר הערבי	17
☐	☐	☐	☐	☐	לו היה לי יותר ידע בנושא הייתי משלב שיקולים סביבתיים בהתנהלותי היום יומית	18
☐	☐	☐	☐	☐	יש להעניש אנשים פרטיים על פגיעה בסביבה	19
☐	☐	☐	☐	☐	בעיות סביבתיות נובעות מבעיות בתשתיות ומחסור מתקנים למחזור	20
☐	☐	☐	☐	☐	הקמת פרויקטים סביבתיים יכולה לשפר את איכות הסביבה במגזר הערבי	21
☐	☐	☐	☐	☐	על כל אדם מוטלת האחריות לשמור על הסביבה	22
☐	☐	☐	☐	☐	אתנגד לכל חוק סביבתי שיגביל את אורח החיים שלי	23
☐	☐	☐	☐	☐	בעיות סביבתיות נובעות מהדרך בה אנשים מחניכים את ילדיהם	24
☐	☐	☐	☐	☐	השתתפות התושבים בפרויקטים סביבתיים מקומיים יכול לקדם איכות הסביבה בכפר	25

חלק ג : ציין/י עד כמה את/ה מוכן/ה לבצע את הפעולות הבאות , סמן/י X במשבצת המתאימה

פעולות	מוכן תמיד	4	3	2	איני מוכן
	5	4	3	2	1
26	לדווח לרשות המקומית על מפגעים סביבתיים	☐	☐	☐	☐
27	להביא חומרים (כמו : עיתונים, בקבוקי פלסטיק) למרכזי איסוף למחזור	☐	☐	☐	☐
28	למחזר בקבוקי שתייה עלפי חוק הפיקדון	☐	☐	☐	☐
29	להשתתף במבצע לניקיון וטיפוח מקומות ציבוריים	☐	☐	☐	☐
30	לחסוך בחשמל על ידי כיבוי אורות ומכשירי חשמל כשאינם בשימוש	☐	☐	☐	☐
31	לחסוך במים בשימוש ביתי (למשל : סוגר את הברז בזמן צחצוח שיניים , בהדחת כלים ועוד)	☐	☐	☐	☐
32	להעיר לאנשים המשליכים לכלוך ברחוב או פוגעים בסביבה בדרך כלשהי	☐	☐	☐	☐
33	להעדיף מוצרים ירוקים "כמו מוצרים ממוחזרים "	☐	☐	☐	☐
34	לפעול בארגון ירוק	☐	☐	☐	☐
35	להיות מעורב בנקיטת צעדים למציאת פתרון למפגע סביבתי מקומי	☐	☐	☐	☐
36	להשתתף בהפגנה או עצומה נגד מפגע סביבתי	☐	☐	☐	☐

חלק ד : קרא/י את ההיגדים וסמן/י נכון לא נכון או לא יודע.

היגדים	נכון 3	לא נכון 2	לא יודע 1	
37	שימוש בתחבורה ציבורית במקום תחבורה פרטית יכול להפחית את התחממות כ"א	☐	☐	☐
38	דיר כבשים שנמצא בשכונת מגורים הוא לא מפגע סביבתי	☐	☐	☐
39	הזנחת מבנים נטושים מהווה סכנה להפצת מכרסמים וזוחלים	☐	☐	☐
40	שריפת פסולת בשכונה היא דרך יעילה להיפטר ממנה	☐	☐	☐
41	עידוד תחבורה ציבורית בכפר מפחיתה זיהום האוויר	☐	☐	☐
42	שימוש במגברי קול פוגע בחוש השמיעה	☐	☐	☐
43	הקמת נגרייה בשכונת מגורים לא מהווה מפגע סביבתי	☐	☐	☐
44	קניית מוצרים איכותיים גורמת להפחתת פסולת	☐	☐	☐
45	הקמת אנטנות סולריות באזור מגורים מגבירה שעור התחלואה	☐	☐	☐
46	השלכת פסולת בשולי הכפר אינה גורמת נזק לתושבים	☐	☐	☐

חלק ה : באיזה מידה את/ה יודע/ת על הנושאים הסביבתיים הבאים ? סמן/י X בתוך המשבצת המתאימה

פעם אף לא שמעתי על זה	שמעתי על זה אבל לא אוכל להסביר במה מדובר	אני יודע קצת על הנושא ויכול להסביר באופן כללי	אני מכיר את הנושא ויכול להסביר בצורה סבירה	אני בקיא בנושא ויכול לדבר עליו בפירוט	נושאים	
1	2	3	4	5		
☐	☐	☐	☐	☐	התחממות כדור הארץ	47
☐	☐	☐	☐	☐	קומפסט	48
☐	☐	☐	☐	☐	תרבות הצריכה כבעיה סביבתית	49
☐	☐	☐	☐	☐	נזקי בריאות כתוצאה מהחור באוזון וחשיפה לשמש	50
☐	☐	☐	☐	☐	הקשר בין צריכת חשמל לזיהום אוויר	51
☐	☐	☐	☐	☐	צדק סביבתי	52
☐	☐	☐	☐	☐	רעש כמפגע סביבתי	53
☐	☐	☐	☐	☐	קיימות	54
☐	☐	☐	☐	☐	חזון ירוק	55
☐	☐	☐	☐	☐	חומרים מתכלים	56

אם תרצה להשתתף/לתרום בפרויקט סביבתי בכפר קאסם, נא תרשום את המייל שלך או מספר נייד על

מנת שייצרו אתך קשר _____

תודה רבה על שיתוף הפעולה ותרומתך למחקר

استبيان حول مواقف ووعي السكان في كفر قاسم بالنسبة لمشروع الرؤية الخضراء وقضايا بيئية

أعزائي السكان:

من خلال دراستي للماجستير في كلية سمينار هكيبوتسيم ، اجري بحثا في مجال التربية البيئية. لانجاز هذا البحث أتوجه إليكم ، أعزائي السكان ، طالبة مساعدتكم بتزويدي بالمعطيات اللازمة عن طريق تعبئة الاستمارة المرفقة .
الرجاء الإجابة عن جميع الأسئلة. الاستبيان سري (لا يلزم كتابة الاسم)، إجاباتكم ستستعمل لهدف البحث فقط.

مساهمتم مهمة جدا لإجراء البحث

أشكركم على حسن تعاونكم

لينا بدير

القسم الاول: البيانات الشخصية:

1. الجنس : ذكر أنثى

2. العمر : _____

3. الوضع العائلي: (ضع/ي دائرة): أعزب/عزباء, متزوج/ه, مطلق/ه, أرمل/ه. (عدد الأولاد إذا تواجد: ____)

4. الوظيفة: _____ / مكان العمل: _____

5. التعليم :

تعليمك	ابتدائية	ثانوي جزئي	ثانوي	فوق الثانوي غير أكاديمي	اللقب الأول	اللقب الثاني وأعلى
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

6. هل تشكل القضية البيئية في السياق المحلي اهمية بالنسبة لك؟ وضح اجابتك

7 . عدد ثلاثة أضرار بيئية في القرية .

1. _____

2. _____

3. _____

8. كيف يمكن حسب رأيك أن يحسن مما يلي وضع «جودة البيئة» في كفر قاسم ?

السكان: _____

البلدية: _____

الحكومة: _____

الجهاز التعليمي التربوي: _____

9. هل لك علاقة /مشاركه بشكل شخصي في أحد المشاريع التي تخص القضايا البيئية في القرية؟

- نعم , اذا كان الامر كذلك , ما المشروع الذي تشارك فيه? _____
- لا , إن لم يكن، هل ترغب أن تشارك شخصيا في احد المشاريع / القضايا البيئية في القرية؟
- نعم أريد أن أشارك. بأي مجال: _____
- لا أريد أن أشارك.

القسم الثاني: من فضلك قيم/ي درجة موافقتك للعبارات التالية, ضع/ي X في المربع الملائم.

العبارة	وافق تماما	وافق	لا رأي لي في الموضوع	لا	اعارض تماما
	5	4	3	2	1
10	☐	☐	☐	☐	☐
11	☐	☐	☐	☐	☐
12	☐	☐	☐	☐	☐
13	☐	☐	☐	☐	☐
14	☐	☐	☐	☐	☐
15	☐	☐	☐	☐	☐
16	☐	☐	☐	☐	☐
17	☐	☐	☐	☐	☐
18	☐	☐	☐	☐	☐
19	☐	☐	☐	☐	☐
20	☐	☐	☐	☐	☐
21	☐	☐	☐	☐	☐
22	☐	☐	☐	☐	☐
23	☐	☐	☐	☐	☐
24	☐	☐	☐	☐	☐
25	☐	☐	☐	☐	☐

القسم الثالث : حدد/ي ما هو مدى استعدادك ان تقوم/ي في الاعمال التالية , ضع/ي X في المربع الملائم

غير مستعد	1	2	3	4	مستعد دائماً	5	الفعالية
☐	☐	☐	☐	☐	☐		26 إخبار البلدية عن اضرار بيئية
☐	☐	☐	☐	☐	☐		27 إحضار مواد (مثل الصحف وزجاجات من البلاستيك) الى مراكز جمع الاستحداث
☐	☐	☐	☐	☐	☐		28 استحداث قناني شرب وفقاً لقانون الإيداع (חוק הפיקדון)
☐	☐	☐	☐	☐	☐		29 المشاركة في النظافة والرعاية الصحية في الأماكن العامة
☐	☐	☐	☐	☐	☐		30 التوفير في الكهرباء بواسطة إطفاء الأضواء والأجهزة عندما لا تكون قيد الاستعمال
☐	☐	☐	☐	☐	☐		31 التوفير في المياه في الاستعمال المنزلي (على سبيل المثال: إيقاف المياه أثناء تنظيف الأسنان، غسل الصحون، الخ.)
☐	☐	☐	☐	☐	☐		32 تنبيه الناس الذين يرمون الاوساخ أو يضرروا بالبيئة بأية طريقة أخرى
☐	☐	☐	☐	☐	☐		33 تفضيل المنتجات الخضراء «مثل المنتجات المستحدثة»
☐	☐	☐	☐	☐	☐		34 الاشتراك في منظمة خضراء
☐	☐	☐	☐	☐	☐		35 أن تشترك في اتخاذ قرارات لإيجاد حل لأضرار بيئية محلية
☐	☐	☐	☐	☐	☐		36 المشاركة في مظاهرة أو احتجاج ضد اضرار بيئية

القسم الرابع: أقر/ي الأقوال واشتر/اشيري صحيح, غير صحيح او لا اعرف. ضع/ي X في المربع الملائم

لا اعرف	1	2	3	صحيح	غير صحيح	4	5	الأقوال
☐	☐	☐	☐	☐	☐			37 استخدام وسائل النقل العام بدلاً من وسائل النقل الخاص يقلل من ارتفاع درجة حرارة الكرة الأرضية
☐	☐	☐	☐	☐	☐			38 حظيرة خراف التي تقع في حي سكني لا تشكل ضرر بيئي
☐	☐	☐	☐	☐	☐			39 إهمال المباني المهجورة يشكل خطر انتشار القوارض والزواحف
☐	☐	☐	☐	☐	☐			40 حرق النفايات في حي (حاره) هو وسيلة فعالة للتخلص منها
☐	☐	☐	☐	☐	☐			41 تشجيع استعمال وسائل النقل العام يقلل من تلوث الهواء في القرية
☐	☐	☐	☐	☐	☐			42 استعمال مكبرات الصوت يضر بحاسة السمع
☐	☐	☐	☐	☐	☐			43 إقامة ورشة نجارة في حي سكني لا يشكل ضرر بيئي
☐	☐	☐	☐	☐	☐			44 شراء منتجات ذات جودة عالية من شأنها ان تقلل النفايات
☐	☐	☐	☐	☐	☐			45 إنشاء هوائيات خلوية في موقع سكني يزيد من نسبة الإصابة بالأمراض
☐	☐	☐	☐	☐	☐			46 رمي النفايات على جوانب الطرق لا يسبب ضرر للسكان

القسم الخامس: إلى أي مدى انت تعرف/ي المواضيع البيئية التالية؟ ضع/ي X في المربع الملائم

المواضيع	انا ملم في الموضوع واستطيع ان اتحدث عليه بإسهاب	انا اعرف الموضوع واستطيع ان افسره بشكل جيد	انا اعرف القليل عن الموضوع واستطيع ان افسره بشكل عام	سمعت عن الموضوع لكن لا استطيع ان افسره	لم اسمع ابدا عن الموضوع
	5	4	3	2	1
47	☐	☐	☐	☐	☐
48	☐	☐	☐	☐	☐
49	☐	☐	☐	☐	☐
50	☐	☐	☐	☐	☐
51	☐	☐	☐	☐	☐
52	☐	☐	☐	☐	☐
53	☐	☐	☐	☐	☐
54	☐	☐	☐	☐	☐
55	☐	☐	☐	☐	☐
56	☐	☐	☐	☐	☐

إذا كنت ترغب/ي المشاركة/التطوع في مشروع بيئي في كفر قاسم، الرجاء كتابة البريد الإلكتروني الخاص بك أو رقم

الهاتف النقال للاتصال بك

شكرا لتعاونكم ومساهمتمكم في تنجيز البحث